
LATIYN IS DOOD.

LANG LEVE LATIYN!

PARS PRIMA

(LECTIO PRIMA, SECUNDA ET TERTIA)

Inhoud

Waarom Latijn?	4
Van niets tot wereldmacht.....	7
Latijn heeft Europa voor de eerste maal verenigd.....	7
Een mythisch begin	7
De Romeinse republiek	10
De totstandkoming van het Romeinse rijk.....	10
Het verval en de ondergang van het Romeinse rijk	12
Les 1.....	14
De uitspraak.....	15
De zin	16
Het werkwoord.....	17
De persoonsvormen	17
Het naamwoord (nomen)	22
De naamvallen (casus).....	22
Inleiding Tekst 1	26
Tekst 1.1 Aeneas on the run.....	30
Puzzel Lectio Prima.....	33
De leerwoorden van les 1.....	38
De grammatica van les 1	39
Les 2.....	41
De geslachten van de drie declinaties	43
Aemulatio	46
Aemulatio in de literatuur	47
De genitivus	48
De verbuiging van de drie declinaties	49
Het bijvoeglijke naamwoord (adiectivum)	50
Het werkwoord (verbum) esse: zijn	51
esse: zijn, leven, zich bevinden.....	51
Het naamwoordelijk deel/praedicaatsnomen	52
posse (pot-esse): kunnen, in staat zijn	52
Tekst 2.1	54
Bijzonder gebruik van de genitivus.....	55
Praesens historicum	58
De Phoeniciërs	58
Het ontstaan van Carthago.....	59
Puzzel Lectio Secunda.....	62
Tekst 2.2	64
De leerwoorden van les 2.....	66
De grammatica van les 2	67
Les 3.....	69
De imperativus.....	70
Opdracht 1.....	71

Opdracht 2.....	71
Opdracht 3.....	72
De dativus	73
Opdracht 4.....	73
Opdracht 5.....	74
Opdracht 6.....	74
De vocativus.....	75
Opdracht 7.....	75
Opdrachten 8.....	76
Opdracht 9.....	79
Opdracht 10.....	81
Tekst 3.1	81
Opdracht 11.....	83
Opdracht 12.....	83
Opdracht 13.....	84
Opdracht 14.....	85
Opdracht 15.....	87
Tekst 3.2	87
Tekst 3.3	88
Opdracht 16.....	89
Gezegdes	89
Leerwoorden les 3	90

Waarom Latijn?

afb.1

Als je Latijn leert, krijg je vaak de vraag te horen “Wat heb je nu aan Latijn?” Dat is de vraag die mensen die niets van Latijn weten, stellen. Men denkt vaak dat iets alleen nuttig is, als je je kennis direct kunt toepassen. Dat is niet waar. Natuurlijk hoef

je niet te discussiëren over het nut van metselen, schoenen maken of brood bakken. Ook wat je met Frans en wiskunde kunt doen, is direct duidelijk. Maar wat heb je nu aan Latijn? Zonder dat we het weten, bestaat onze taal voor een groot deel uit Latijn. Dan heb ik het niet alleen over dure woorden, zoals kwaliteit (qualitas), graviteit (gravitas), medicijnen (medicina). Misschien weet jezelf ook wel veel van dat soort woorden. Ook in onze gewone woordenschat zit het Latijn verborgen: venster (fenestra), pen (penna), dom(kerk) (domus), majoor (maior).

afb. 2 een Romeinse domus.

Conclusie: alleen al voor het begrijpen en het snel leren van de Nederlandse woorden heb je veel aan Latijn. Dit geldt overigens nog meer voor het Engels en dan spreken we nog niet van Frans, Italiaans en Spaans, talen die direct uit het Latijn ontstaan zijn. Dus alleen al door die Latijnse woorden leer je makkelijker andere talen.

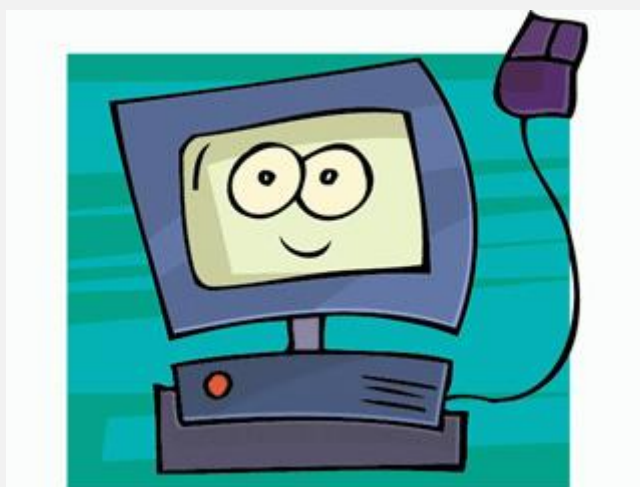
Grieks en Latijn geven inzicht

Er is echter meer. Door geen andere taal dan Latijn en Grieks leer je beter te begrijpen hoe een taal in elkaar zit. De regels van die twee oude talen zijn ingewikkeld, maar duidelijk. Als je die leert en begrijpt en leert toe te passen, worden andere talen makkelijker.

Verder, de klassieke teksten. Ook al zijn die al 2000 jaren oud of nog ouder, dan zijn die nog altijd interessant. Ze zijn juist des te interessanter, omdat je teruggebracht wordt in een andere tijd. Je gaat eigenlijk op ontdekkingsreis in je eigen hoofd. Je zult ontdekken dat de gedachten (filosofische) en de literatuur van de klassieken onze gedachten en boeken onvoorstelbaar hebben beïnvloed en dat nog steeds doen. Bijna iedere schrijver van toneelstukken en van boeken, iedere schilder en beeldhouwer laat zich wel door de klassieken beïnvloeden en leent daarvan. Verder zijn die teksten zo moeilijk, dat je ze wel heel goed moet lezen en er heel goed over moet nadenken. Zo leer je, zoals bij geen enkel ander vak, teksten en gedachten van mensen te begrijpen en uit te leggen. Geen ander vak dan Latijn en Grieks is meer geschikt ter voorbereiding voor de universiteit.

Respect van de commercie

De waardering voor het Latijn blijkt ook in de commerciële wereld. Heel veel

producten krijgen een klassieke naam. Waarom? Omdat het product zo meer aanzien krijgt, of internationaal begrijpelijker of acceptabeler is. Denk hierbij aan producten als computer (via het Engelse compute van het Latijnse computare), auto (Grieks 'autos') en motor (movere betekent *afb. 3* bewegen, in beweging brengen).

Genoeg gezegd voor dit moment over het nut van het Latijn. Afgezien van het grote nut van het Latijn en het Grieks voor je vervolgstudie, het begrijpen van talen, van de West-Europese cultuur zijn Latijn en Grieks vooral leuk en uitdagend.

Ervaar het zelf en ga aan de slag.

Opdracht 1

Om te zien hoeveel woorden uit het Latijn komen, moet je in dit voorwoord alle woorden, waarvan je denkt dat wij die aan de Romeinen te danken hebben (natuurlijk niet degene, die als zodanig gegeven zijn), opschrijven in je schrift.

Van niets tot wereldmacht

Latijn heeft Europa voor de eerste maal verenigd

Het ligt voor de hand dat wij Latijn nog steeds bestuderen: de Romeinen hebben als eersten in West-Europa een groot rijk hebben gesticht en hun beschaving en taal over de toenmalige wereld verspreid. Zij hebben ervoor gezorgd dat Europa op een bepaalde manier één werd, doordat overal Latijn gesproken en begrepen werd en

afb.4

de Romeinen hun bestuur en rechtspraak in heel West-Europa verspreid hebben. Tot in de twintigste eeuw was het Latijn zelfs nog op universiteiten de wetenschappelijke taal en werd er soms nog in het Latijn onderwezen.

Een mythisch begin

Des te meer bewondering voor die Romeinen krijg je, als je ziet hoe alles begonnen is.

Volgens de overlevering is de oorsprong van Rome Troje geweest. Rond 1200 voor Christus zouden Grieken de stad Troje die op de kust van de Dardanellen ligt, hebben aangevallen en verwoest. Aanleiding van deze oorlog was het huwelijk van de godin Thetis, moeder van Achilles, en Peleus, een Griekse koning. Alle goden waren op die bruiloft uitgenodigd behalve de godin van de ruzie, Eris. Toen zij ontdekt had dat ze als enige niet uitgenodigd was, gooide ze

afb.5

een gouden appel met het opschrift 'VOOR DE MOOISTE GODIN' in de feestruimte. Eerst claimden alle godinnen die appel. uiteindelijk bleven Juno, de vrouw van Jupiter, Minerva, Jupiters dochter en Venus, de godin van de liefde over. Zij eisten van Jupiter dat hij die appel aan een van hen toeweest. Jupiter was verstandig en verwees ze naar een prins van Troje, Paris die ook wel Alexandros heette: hij had verstand van vrouwen. Paris wees de appel aan Venus toe, omdat zij hem de mooiste vrouw op aarde beloofd had: Helena, vrouw van Menelaos, koning van Sparta. Toen Paris onder Afrodite's bescherming naar Griekenland was gevaren, het hart van Helena had veroverd en haar naar Troje had meegenomen, deed Helena's echtgenoot, Menelaos een beroep op zijn broer, Agamemnon, koning van Mykene en op alle andere koningen om hem te helpen. De Grieken verenigden zich en voeren naar Troje. Daar voerden ze tien jaar oorlog. Ze namen uiteindelijk met het houten paard, een list van de slimste Griekse held Odysseus (ingegeven door Minerva) Troje in.

Hadden de Grieken Troje niet verwoest met het houten paard, dan zou Rome nooit gesticht zijn. Onder de paar overlevenden van de enorme slachtpartij bevond zich de Trojaanse prins Aeneas. Hij was de zoon van een sterfelijk mens Anchises en een godin, niemand minder dan Venus, de godin van de liefde. Aeneas had de opdracht van de goden gekregen hen in veiligheid te brengen over zee.

afb. 6 Aeneas met vader en zoon Iulus.

Aeneas was een vroom (*pius*) man en gehoorzaamde de goden. Hij ging met wat er over was van de Trojanen met schepen over zee. Hij moest in het

Avondland (*Hesperia*) een nieuwe stad stichten. Zijn tocht verliep niet zo gemakkelijk. Iuno wilde niet dat Aeneas Italia, het Avondland, zou bereiken. Ze wist dat Rome ooit de door haar beminde stad **Carthago** zou verwoesten. Carthago werd namelijk (volgens de mythe) juist op dat moment gesticht¹ door Dido. Dido was met trouwe aanhangers uit Tyrus, een stad in Phunicië², gevlucht. Haar man Sychaeus was namelijk door haar broer Pygmalion vermoord. Dido en haar aanhang hadden zich op de kust van Afrika neergelaten en was het latere Carthago aan het stichten.

afb. 7

Iuno zorgde ervoor dat Aeneas terecht kwam op de kust van Carthago en ze maakte een deal met Venus: Aeneas en Dido zouden iets met elkaar krijgen. Maar ook Iuno kon niets aan het **fatum**, het lot, doen. Het was voorbestemd dat Aeneas Italia zou bereiken en dat zijn nakomelingen Rome zouden stichten. Zelf heeft Aeneas, nadat hij in Italië geland was met Lavinia, de dochter van koning Latinus, de stad Lavinium ten zuiden van het latere Rome gesticht.

afb. 8

Het begin van Rome

Vierhonderd jaar na de landing van Aeneas in Italia stichtten Romulus en Remus Rome op de heuvel de Palatijn. Deze heuvel lag bij een doorwaadbare plaats van de Tiber en langs dat punt leidde de drukke zoutweg, de Via Salaria, naar de zee. Op de Palatijn zijn

als rond 800 voor Christus, dus 400 jaar na Troje gesticht.

² het huidige Libanon.

de resten van een dorp aangetroffen uit die tijd. De eerste tijd was Rome niet meer dan een dorp, geleid door inheemse koningen. Pas toen de Etruscanen, een volk ten noorden van Rome aan de andere kant van de Tiber, de macht in Rome kregen, werd Rome een stad.

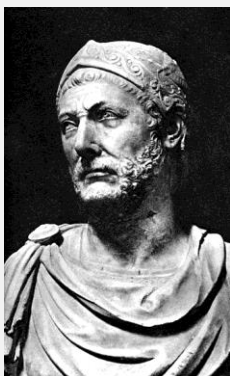
afb. 9

De naam Rome stamt ook van de Etruscische naam **Ruma**. Die Etruscische koningen heersten in Rome van circa 600 tot 510 voor Christus.

De laatste koning, Tarquinius Superbus, is uiteindelijk verjaagd wegens tiranniek gedrag van hemzelf en zijn kinderen. De Etruscische koningen waren er namelijk toe overgegaan de vrijgeboren Romeinen als slaven voor bouwwerkzaamheden te gebruiken. De zoon van Tarquinius Superbus, Sextus Tarquinius, had het zelfs gewaagd Lucretia, de vrouw een Romeinse edelman, te verkrachten.

De Romeinse republiek

Toen de koningen verjaagd waren, werd een republiek gesticht. In plaats van een koning aan het hoofd van de staat werden er twee gekozen **consuls** (premiers) gekozen. Zij deelden de macht en bleven één jaar in functie. De nieuwe staat bond de strijd aan met de Etruscanen en de Italische stammen, ook de eigen Latijnse stam. Het duurde lang voordat Rome de heerschappij in Italia eindelijk had. Pas in de eerste eeuw voor Christus kun je zeggen dat heel Italia met Rome een eenheid was.

De totstandkoming van het Romeinse rijk

Intussen breidde Rome wel de macht uit buiten Rome, eerst in het westelijk deel van de Middellandse zee. Na drie zeer zware oorlogen met vooral de **Carthagers en met name hun**

generaal Hannibal in de derde eeuw hadden ze het hele gebied in het westen rond de Middellandse Zee veroverd.

afb. 10 Hannibal, de generaal van de 2^e Punische oorlog, 218-201 v. Chr.

In de tweede eeuw voor Christus wisten ze snel heel het oosten te veroveren.

Caesar veroverde Gallia, kwam zelfs in Germania en Brittannia.

afb. 11

Zijn adoptiefzoon **Octavianus** die later keizer **Augustus** (de Verhevene) genoemd werd, wist heel sluw alle macht in handen te krijgen en de Romeinse republiek werd tijdens zijn leven langzaam een keizerrijk. Het werd definitief een keizerrijk toen bij zijn dood zijn adoptiefzoon **Tiberius** zijn macht en positie erfde. Uiteindelijk

is het Romeinse rijk onder keizer Traianus eind eerste en begin tweede eeuw tot zijn grootste omvang gekomen.

afb. 12

Het verval en de ondergang van het Romeinse rijk

In de tweede eeuw begon de ellende. Vooral onder keizer **Marcus Aurelius**, de filosoof op de troon, probeerden Germanen Italia binnen te dringen.

afb. 13 Marcus Aurelius

Daarna trokken de Romeinen zich steeds verder terug uit het noorden, omdat de Germanen oprukten. Intussen had keizer **Diocletianus** (circa 300) het Romeinse rijk in tweeën verdeeld: het oosten en het westen. Het West-Romeinse rijk viel in 476, toen **Odoaker** Rome innam en de laatste keizer **Romulus** afzette. Het Oost-Romeinse rijk bleef duizend jaar langer bestaan, maar werd in de tijd gereduceerd tot een ministaatje rond de hoofdstad Constantinopel. Dat werd door de Turken in **1473** ingenomen.

Door de inname van Constantinopel vluchtten de geleerden met al hun bewaarde Griekse teksten naar het westen. Zo kwam de Griekse literatuur bij ons terecht.

Opdracht 2

Zoek de antwoorden eventueel op internet.

1. Wat is een andere naam voor Troje?
2. Waarom zijn de Grieken tegen Troje te velde getrokken en hebben ze Troje verwoest?
3. Wat is het Parisoordeel?

4. Welke Griek kwam op het idee het houten paard te bouwen? Welke godin had hem dat idee trouwens ingegeven?
5. Welke stad stichtte Aeneas in Italia?
6. Met wie trouwde Aeneas daar en wie was zijn schoonvader?
7. Van welk volk is zijn schoonvader de naamgever?
8. Wie stichtte de stad Carthago?
9. Waarom is juist op de Palatijn de stad Rome gesticht? Rome lag namelijk op een economisch strategisch punt.
10. Beschrijf het tiranniek/despotisch gedrag van Tarquinius Superbus.
11. Welke misdaad heeft zijn zoon begaan? Hoe heette die zoon?
12. Waarom waren er in Rome twee consuls? Hoe lang duurde de ambtsperiode van die consuls?
13. Waar kwamen de Carthagers oorspronkelijk vandaan?
14. Hoe heette Octavianus later? Wat betekent die latere naam?
15. Maak een tijdlijn van de ontwikkeling van het Romeinse rijk vanaf het begin (de val van Troje) tot en met de val van Constantinopel.

Les 1.

Je gaat leren:

1. de uitspraak van het Latijn
2. zelfstandige naamwoorden van 1^e, 2^e en 3^e declinatie nominativus en accusativus sg. (singularis) en pl. (pluralis)
3. persoonsvormen van 1^e, 2^e, 3^e, 4^e en 5^e conjugatie
4. termen:
declinatie, substantivum, casus, nominativus, accusativus, subject, praedicaatsnomen, object.

Wat jij moet kennen en kunnen aan het eind van deze les:

1. wat zinnen, conjugaties, naamvallen, declinaties, persoonsuitgangen, onderwerp/subject en lijdend voorwerp/object zijn,
2. de persoonsuitgangen en vervoeging van de conjugaties
3. de naamvallen, de uitgangen, vertaling en de functies van de naamvallen van de 1^e, 2^e en 3^e declinatie
4. de leerwoorden
5. Latijnse vormen bestaande uit woorden en grammatica van les 1 kunnen herkennen en benoemen
6. Latijnse zinnen kunnen vertalen.

De uitspraak

Wat van andere talen misschien het moeilijkst is, de uitspraak, is van het Latijn het makkelijkst. Je hoeft maar een paar uitspraakregels te kennen en dan kan het bijna niet meer fout met als groot voordeel dat er toch geen Romein meer rondloopt die je wel of niet verstaat.

De regels zijn als volgt:

- g als de g van het Engelse good: gladius (zwaard)
- u als oe: murus (muur)
- ae als ai: glæba (aardkluit)
- oe als oi: moenia (stadsmuren)
- i als i of j: iam (reeds), sidere (gaan zittten)
- t als t, dus niet als ts: exclamatio (uitroep)
- c als k: crux (kruis), Caesar

Verder ligt de klemtoon in het Latijn op de één na laatste lettergreep (***penultima***) of op de twee na laatste (***antepenultima***).

De zin

‘Hij loopt.’ is een van de kortste zinnen die je kunt bedenken. Een zin bestaat in ieder geval uit een **onderwerp** (hij) en een **gezegde** (loopt). Natuurlijk kun je veel langere zinnen bedenken, maar de meeste zinnen bestaan uit een onderwerp, een gezegde en een lijdend voorwerp:

- Vader koopt een auto.
- Ik sla de hond.
- Het meisje opent het boek.

De kortste zin in het Nederlands bestaat uit één woord. Dit is een bevel: loop. Maar ook een bevel heeft een onderwerp: jij of jullie.

Opdracht 1.

Onderstreep van de drie bovenstaande zinnen in verschillende kleuren het onderwerp (subject), het lijdend voorwerp (object) en het gezegde (praedicaat).

Wat valt je op aan de volgorde? Ieder zinsdeel heeft in het Nederlands zijn vaste plaats in de zin. Daarom kunnen wij de zin begrijpen. Als we de zinsdelen door elkaar gooien, begrijpen we de zinnen niet zo snel: Koopt een auto vader. Van zo’n zin is natuurlijk geen chocolade te maken.

In het Latijn echter kun je de onderdelen wel door elkaar gooien. Je kunt bijna ieder woord wel op iedere plaats zetten en dan toch begrijp je die zin. Hoe deden die Romeinen dat? Waren het rare jongens? Welnee, wel slimme jongens.

Om te begrijpen hoe ze dat deden, moet je het nodige van naamwoorden (vooral zelfstandige naamwoorden) en van het werkwoord afweten.

Het werkwoord

In het Nederlands kennen we maar één type werkwoorden: stam + en
werk-en, lop-en, wacht-en

In het Latijn kunnen we de werkwoorden indelen in vijf groepen. Van iedere groep eindigt de stam op een speciale letter. Zo'n groep noemen een **conjugatie**.

Stam/conjugatie	infinitivus	betekenis
1 ^e : stam op -a	saluta-re	groeten
2 ^e : stam op -e	mone-re	waarschuwen (n.b. spreek de -e- lang uit.)
3 ^e : stam op medeklinker	reg-e-re	besturen
4 ^e : stam op -i	audi-re	horen
5 ^e : stam op mk. en -i/ capio-groep: cap/capi	cap-e-re	nemen

Het is heel belangrijk dat je van ieder werkwoord/**verbum** het hele werkwoord/de **infinitivus** leert en de ik-persoon/de 1^e persoon. Dan kun je namelijk bepalen tot welke conjugatie een verbum/werkwoord behoort en hoe je het moet vervoegen, ofwel hoe je er een persoonsvorm van moet maken.

Opdracht 2

1. Verzamel alle werkwoorden die onder/bij tekst 1 staan en deel die in de 5 groepen in.
2. Schrijf er de betekenis bij.
3. Oefen de uitspraak.

De persoonsvormen

Misschien vraag je je af wat de eerste persoon is? Eenvoudig, voor iedereen is de belangrijkste persoon de ik/wij-persoon. De tweede persoon is de op een na belangrijkste: jij/jullie en de derde doet er nog minder toe: hij, zij, het/zij. Nu kun je ook de 1^e, 2^e, en 3^e persoon indelen in enkelvoud en meervoud en dan krijg je het volgende:

getal	ev/singularis	mv/pluralis
1 ^e	ik	wij
2 ^e	jij	jullie
3 ^e	hij, zij, het	zij

De woorden ik, jij, hij/zij/het, wij, jullie en zij noemen wij persoonlijke voornaamwoorden. Die persoonlijke voornaamwoorden hebben de Romeinen wel, maar gebruiken ze heel zelden. Zij hebben een makkelijker systeem, dat de Italianen nog steeds gebruiken: iedere persoonsvorm heeft een eigen uitgang. Als je die ziet en kent, weet je ook wie het onderwerp is.

Die uitgangen van de persoonsvormen zijn:

getal	ev/singularis	mv/pluralis
1 ^e	-o	-mus
2 ^e	-s	-tis
3 ^e	-t	-nt

het hele werkwoord/*infinitivus* -re. Je vertaalt dit in het Nederlands als (te) ..-en. Voorbeeld: delere – te vernietigen.

Opdracht 3

Vertaal de volgende vormen (zie voor de werkwoorden en hun betekenis opdracht 3):

1. iubent	5. delemus
2. deles	6. manet
3. manetis	7. deleo
4. iubeo	8. manere

Opdracht 4

Geef van **delere** het rijtje.

1. ev.	mv.
2. ev.	mv.

3. ev. mv.

Je ziet dat de persoonsvormen van de 2^e coniugatie volledig regelmatig zijn.

Opdracht 5

Vertaal de volgende persoonsvormen:

1. iuvas	7. iuvatis
2. paro	8. paras
3. necatis	9. iuvat
4. iuvo	10.necat
5. parare	11.neco
6. necamus	12.iuvare

Opdracht 6

Geef van iuvare (1^e conjugatie) het rijtje zoals bij opdracht 4.

Opdracht 7

Welke vorm van iuvare en necare is toch een beetje onregelmatig? Wat is er blijkbaar gebeurd?

Opdracht 8

Vertaal de volgende vormen:

1. exitis	7. pervenitis
2. pervenimus	8. eximus
3. venio	9. veniunt
4. adveniunt	10.dormis
5. dormit	11.pervenire
6. dormimus	12.advenis

Opdracht 9

Geef van dormire (4^e conjugatie) het rijtje.

Opdracht 10

Welke vorm van dormire heeft iets onregelmatigs? Wat is dat onregelmatige?

Opdracht 11

Vertaal de volgende vormen:

1. relinquo	8. impello
2. impellitis	9. relinquent
3. colligimus	10. impellere
4. petis	11. colligitis
5. agunt	12. petitis
6. petimus	13. relinquis
7. colligis	14. petere

Opdracht 12

Je ziet dat bij de werkwoorden van opdracht 11 (3^e conjugatie) iets vreemds aan de hand is. Welke letters gebruiken de Romeinen hier blijkbaar extra tussen de stam en de uitgang?

Deze letters zijn **bindklinkers/bindvocalen**: ze verbinden stam aan uitgang.

Opdracht 13

Geef het rijtje van agere (3^e conjugatie).

Opdracht 14

Vertaal de volgende vormen:

1. fugimus	6. facimus
2. capitis	7. capis
3. faciunt	8. fugio
4. fugere	9. capere
5. capio	10. capit

11. facitis

12. fugiunt

Opdracht 15

Geef van facere (5^e conjugatie) het rijtje.

Opdracht 16

Bij welke persoon/personen wijkt de 5^e conjugatie van de 3^e af en waar van de 4^e?

Opdracht 17

Welke bindklinkers gebruikt de 5^e conjugatie?

Opdracht 18

Vertaal nu van het Nederlands in het Latijn.

1. ik beveel	8. zij slapen
2. jij verlaat	9. jullie komen
3. wij vluchten	10. wij pakken
4. zij nemen	11. zij vragen
5. ik vernietig	12. jij verzamelt
6. ik dood	13. zij doen
7. jij gaat weg	14. jullie blijven

Opdracht 19

Leer nu de vervoeging van de vijf conjugaties. Zorg ervoor dat je ze binnen de minuut kunt opzeggen. Dan pas beheers je het.

Het naamwoord (nomen)

De naamvallen (casus)

Hoe zit het nu met de zelfstandige naamwoorden? Je gelooft het niet maar ook die kun je in 5 groepen indelen. Wij beperken ons eerst tot 3 groepen.

In het Latijn kun je zinsdelen herkennen aan uitgangen. Het onderwerp eindigt op bepaalde letters en ook het lijdend voorwerp heeft eigen eindletters. In het Nederlands zijn die uitgangen zo goed als verdwenen. Wij kennen alleen nog maar enkelvoud en meervoud: man, mannen.

Er zijn echter nog wel resten van dat oude taalsysteem van uitgangen. Met name in de bijbel en liederen van het geloof: "Prijs den Heere." Er zijn ook overblijfselen in namen: 's-Hertogenbosch, 's-Gravenhage. Ook in verouderde uitdrukkingen komen we nog naamvallen tegen: "den gansen dag".

Zulke uitgangen, die aangeven wat een naamwoord (zelfstandig naamwoord) in een zin doet, heten naamvallen, of in het Latijn **casus**. Zo bestaat er in het Latijn een naamval voor het onderwerp. Deze heet de **nominativus**, afgekort **nom.** Voor het lijdend voorwerp bestaat de **accusativus**, afgekort **acc.**

Opdracht 20

1. Verzamel nu uit de woordenlijst onder tekst 1 alle zelfstandige naamwoorden en deel die in drie groepen in op grond van de eindletters.
2. Schrijf de betekenis achter die woorden.
3. Spreek ze uit.
4. Geef van iedere groep het kenmerk dat ze onderscheidt van de andere.

Je ziet dat de door jou gevonden zelfstandige **naamwoorden/substantiva** in drie groepen/declinaties ingedeeld kunnen worden:

1. woorden op –a: 1^e declinatie
2. woorden op –us: 2^e declinatie
3. woorden op –s/--: 3^e declinatie

Zoals al eerder gezegd, staat ieder woord dat als onderwerp gebruikt wordt, in de onderwerpsvorm/**nominativus**: iedere groep heeft daarvoor eigen uitgangen die je moet leren. Dat geldt ook voor het lijdend voorwerp; dan gebruik je een lijdendvoorwerpsvorm/**accusativus**.

Die uitgangen zijn voor iedere groep als volgt:

casus	1 ^e decl.	2 ^e decl.	3 ^e decl
nom. sg.	-a	-us	-/s
acc.	-am	-um	-em
nom. pl.	-ae	-i	-es
acc.	-as	-os	-es

NB:

1. In de woordenlijst staat altijd de nominativus gegeven.
2. Van woorden van de derde declinatie moet je altijd naast de nom. een andere naamval leren. Dan kun je namelijk de stam afleiden. Als je bijvoorbeeld de acc. erbij leert, hoef je alleen de acc. uitgang **-em** eraf te halen en dan houd je de stam over. Bijvoorbeeld: pater, patrem. Stam: patr-
3. Het woord exercitus (leger) behoort tot de 4^e decl. en castra (leger) is een bijzonder woord en wordt later behandeld.

Opdracht 21

Noem de naamval en het getal (ev/sg, mv/pl) van de volgende woorden.

1. Graecos	10.dei
2. Troianum	11.milites
3. pontos	12.Graecus
4. oram	13.orae
5. filii	14.pontus
6. patres	15.deos
7. noctem	16.oras
8. patrias	17.ponti
9. navem	18.patriam

Opdracht 22

Zet de volgende woorden om in het Latijn.

1. Trojanen acc.	2. god acc.

3. Grieken nom.	6. zoon acc.
4. schepen	7. kusten nom.
5. vaderlanden acc.	8. nacht nom.

Opdracht 23

Nu we de persoonsvormen en naamvallen hebben gehad, kunnen we echte zinnen maken en vertalen. Vertaal de volgende zinnen. Kijk goed naar de persoonsvormen en de naamvallen.

1. Deus fugit.
2. Dei fugiunt.
3. Fugit deus.
4. Fugiunt dei.
5. Delet Troiam.
6. Troiam delet
7. Miles relinquit Troiam. (miles, militem = soldaat)
8. Milites relinquunt Troiam.
9. Milites Troiam relinquunt.
10. Troiam milites relinquunt.
11. Troiam relinquunt.
12. lubeo exire.
13. lubeo filium exire.
14. lubeo filios exire.

15. Filios iubeo exire.
16. Filios iubemus exire.
17. Iubetis patrem exire.
18. filium exire iubent.
19. Patrem exire iubemus
20. Dei patrem iubent patriam relinquere.
21. Dei patrem patriam relinquere iubent.
22. Colligis naves.
23. Colligunt naves.
24. Naves colligimus.
25. Neco Graecum.
26. Graecum neco.
27. Graecos neco.
28. Capimus navem
29. Nox impellit militem.
30. Nox milites impellit.
31. Ad pontum advenimus. (ad + acc. = bij/naar)
32. Patriam petimus.
33. Navem facio.

34. Naves facitis.

Opdracht 24

Vul in de volgende zinnen de juiste vorm in en vertaal de zinnen.

1. venit. (miles)
2. veniunt. (pater)
3.per pontum venit (exercitus)
4.exercitum colligit (pater)
5.ad patriam fugere iubent (deus).
6.relinquimus (Troia)
7. navem impellunt. (filius)

Inleiding Tekst 1

In het verre verleden in de 13^e eeuw voor Christus, aldus de mythe, trouwde de Griekse godin Thetis met de Griek Peleus, koning van Thessalië. Ze gaven een groot huwelijksfeest en nodigden al de goden uit. Alleen de godin Eris, de godin van de ruzie, nodigden ze niet uit. Helaas, voor het koningspaar had Eris dat door en zij zon op wraak. Zij ging naar het paleis, zette de deur van de feestzaal op een kier en wierp door die kier een blinkende gouden appel met het opschrift “ΚΑΛΛΙΣΤΗΙ ΘΕΩΙ” (kallistei theoi), of wel “Voor de mooiste godin”.

Onmiddellijk stortten alle godinnen zich op de appel, maar drie bleven er over: Iuno, de vrouw en zus van de hoofdgod Iuppiter, Minerva de dochter van Iuppiter en Venus. Zij vroegen Iuppiter om uitspraak te doen. Deze wilde dat niet. Als hij zijn vrouw passeerde, zou hij onvoorstelbare ruzie krijgen en hun huwelijk was toch al niet te best. Zijn dochter kon hij natuurlijk ook niet tegen het hoofd stoten en als hij Venus afwees, zou hij de liefde voortaan wel kunnen

vergeten. Hij deed het enige wat verstandig was en verwees hen naar een heuse vrouwenkenner, de Trojaan Paris, ook wel Alexander geheten. Paris was na zijn geboorte door zijn vader Priamos, koning van Troje te vondeling gelegd; zijn vrouw Hecuba had namelijk gedroomd dat hij de ondergang van Troje zou worden. Hij was door een herder gevonden en opgenomen. Iuppiter had diens naam nog niet uitgesproken, of ze stonden al voor de arme jongeman. Hij was net in de heuvels en hoedde het vee van zijn stiefvader. Ze legden hem de vraag voor wie van hen de mooiste was. Zo moest hij als speelbal van de goden als eerste jurylid van de eerste Miss-Worldverkiezing aller tijden uitmaken wie de mooiste was. De drie godinnen gedroegen zich als echte deelnemers van een schoonheidsverkiezing en Paris liet zich dan ook omkopen. Als womanizer ging hij door de knieën voor het aanbod van Venus: "Paris, kies mij en je krijgt de mooiste vrouw van de wereld." Dit aanbod kon hij niet weigeren.

Paris geeft Afrodite de appel, schilderij van Cornelisz 1592

De twee andere godinnen droegen boos af en waren vanaf dat moment de Trojanen slechtgezind. Zij zouden er in de toekomst alles aan doen om Troje en de Trojanen te vernietigen. Venus hield woord: "Paris, neem een schip en vaar naar Griekenland, naar de Peloponnesos. Daar woont in Sparta als vrouw van

Menelaos, koning van Sparta, Helena. Zij is de mooiste. Ga en haal haar." Paris luisterde, bracht een schip in gereedheid, voer over de zee, ging naar Sparta, belde aan en toen Helena verscheen (Menelaos was niet thuis),

vielen beiden op elkaar. Helena ging vrijwillig mee naar Troje, maar Menelaos accepteerde dat niet zo maar. Toen hij erachter kwam dat zijn weg was, riep hij zijn broer te hulp. Dit was Agamemnon, koning van Mycene, de grote koning van Griekenland en opperbevelhebber van de Griekse strijdkrachten. Nu was het zo dat, toen Helena ooit uitgehuwelijkt moest worden, er vele vrijers naar haar vaders huis waren gekomen. Haar vader Tyndareos had uiteindelijk zijn dochter uitgehuwd aan Menelaos, maar had blijkbaar een vooruitziend oog: hij liet alle vrijers zweren te hulp komen, als er iets met Helena zou gebeuren. Agamemnon was dat niet vergeten. Hij riep alle koningen van Griekenland op om ten strijde te trekken tegen Troje. Het verzamelpunt was Aulis.

Na de nodige problemen in Aulis konden de Grieken naar Troje oversteken, maar hun wachtte een zware oorlog die tien jaren zou duren. Vele helden stierven daar onder wie de grote held Achilles, zoon van Thetis en Peleus. Nooit zouden ze Troje ingenomen hebben, als Iuno en Minerva hen niet hadden gesteund. Minerva bracht haar lievelingsheld, de sluwe Odysseus, op het idee een houten paard te bouwen, daarin mannen te verstoppen. De Grieken moesten doen, alsof ze weg zouden varen, maar ze moesten zich in werkelijkheid achter het eiland Tenedos voor de kust verstoppen. Dat gebeurde. In de nacht, toen de Trojanen dronken sliepen, voeren de Grieken terug en klommen de Grieken uit het paard, openden de poort en lieten het teruggevaren leger in de stad. Nu volgde een bloedbad. De Trojanen werden afgemaakt. De Grieken hadden nergens ontzag voor, ook niet voor de tempels en de goden en haalden zich zo de woede van de goden op de hals: velen kwamen op de weg naar huis om. Slechts weinigen van de Trojanen overleefden het, onder wie de prins Aeneas, zoon van Venus. Het was zijn lot en plicht de goden(beelden) van Troje mee te nemen en op zoek te gaan naar het Avondland en daar een stad te stichten, van waaruit ooit een wereldrijk zou ontstaan: het *Imperium Romanum*.

Opdracht 25

1. Wat zal de reden geweest zijn dat alleen Iuno, Minerva en Venus van de andere godinnen overbleven?
2. Waarom zou Iuppiter zijn dochter niet tegen het hoofd willen/kunnen stoten? Welk woordgrapje zit dus in deze vraag?

3. In onze ogen is het vreemd dat Paris vee hoedde. Hoe kwam het dat hij vee hoedde? Zoek het antwoord eventueel op internet op.
4. Welk aanbod deden Hera en Athena aan Paris?
5. In de tekst zitten twee anachronismen (elementen, die niet in die tijd thuis hoorden). Noem ze.
6. De tijdlijn van het verhaal klopt niet helemaal: huwelijksfeest – Eris – gouden appel – Trojaanse oorlog – tien jaren – dood van Achilles. Wat klopt niet of is in ieder geval vreemd?
7. Er was een Trojaanse priester die de Trojanen ervan probeerde te weerhouden het paard binnen de muren te slepen. Wie was dat en hoe is het met hem afgelopen?

Opdracht 26

Vertaal onderstaande tekst in correct Nederlands. Laat na iedere regel één regel open.

Tekst 1.1 Aeneas on the run.**1. Aeneas fugit.**

Graecus exercitus Troiam delet. Graeci necant Troianos.

Pauci fugiunt. Regius Aeneas filium suum capit et ex Troia exit.

Anchises, pater Aeneae, exit. Aeneas multos Troianos colligit.

5. Aeneas fugit, quia dei eum iubent Troiam relinquere et novam patriam petere. Aeneas pius est et facit, quod dei iubent.

Naves parat. Troiani iuvant. Ventum manet. Ventus mox venit et Aeneas naves in pontum agit. Venti eum per pontum impellunt in Africam.

Ibi in oram pervenit et Aeneas cum suis naves relinquit et castra facit.

10. Nunc nox advenit. Aeneas et milites sui dormiunt.

adveni-re	bereiken	mox	spoedig
Aeneae	van Aeneas	multus	veel
ag-e-re, -o	drijven, doen	navis, navem	schip
Anchises	Anchises, vader van Aeneas	neca-re	doden
cap-e-re, -io	pakken, nemen	novus	nieuw
castra <i>n.pl.</i>	kamp	nox, noctem	nacht
collig-e-re, -o	verzamelen	nunc	nu
cum suis	met de zijnen	ora	kust
dele-re, deleo	vernietigen	parare	gereed/klaar maken
deus	god	pater, patrem	vader
dormi-re	slapen	patria	vaderland
est	(hij, zij, het) is	paucus	weinig
et	en, ook	per + acc.	over, door
eum	hem	perveni-re	bereiken, aankomen
ex	uit	pet-e-re, -o	proberen te bereiken,
exercitus	leger		vragen
exi-re	weggaan	pius	vroom, toegewijd
fac-e-re, -io	doen, maken	pontus	zee
filius	zoon	quia	omdat
fug-e-re, -io	vluchten	quod	wat
Graecus	Grieks, Griek	regius	koninklijk
ibi	daar	relinqu-e-re, -quo	verlaten
impell-e-re, -o	voortdrijven	suus	zijn, haar, hun (eigen)
in + acc.	naar, in	Troia	Troje
iube-re, -eo	bevelen	Troianus	Trojaans, Trojaan
iuva-re	helpen	veni-re	komen
mane-re, -eo	wachten (op), blijven	ventus	wind
miles, militem	soldaat		

Opdracht 27

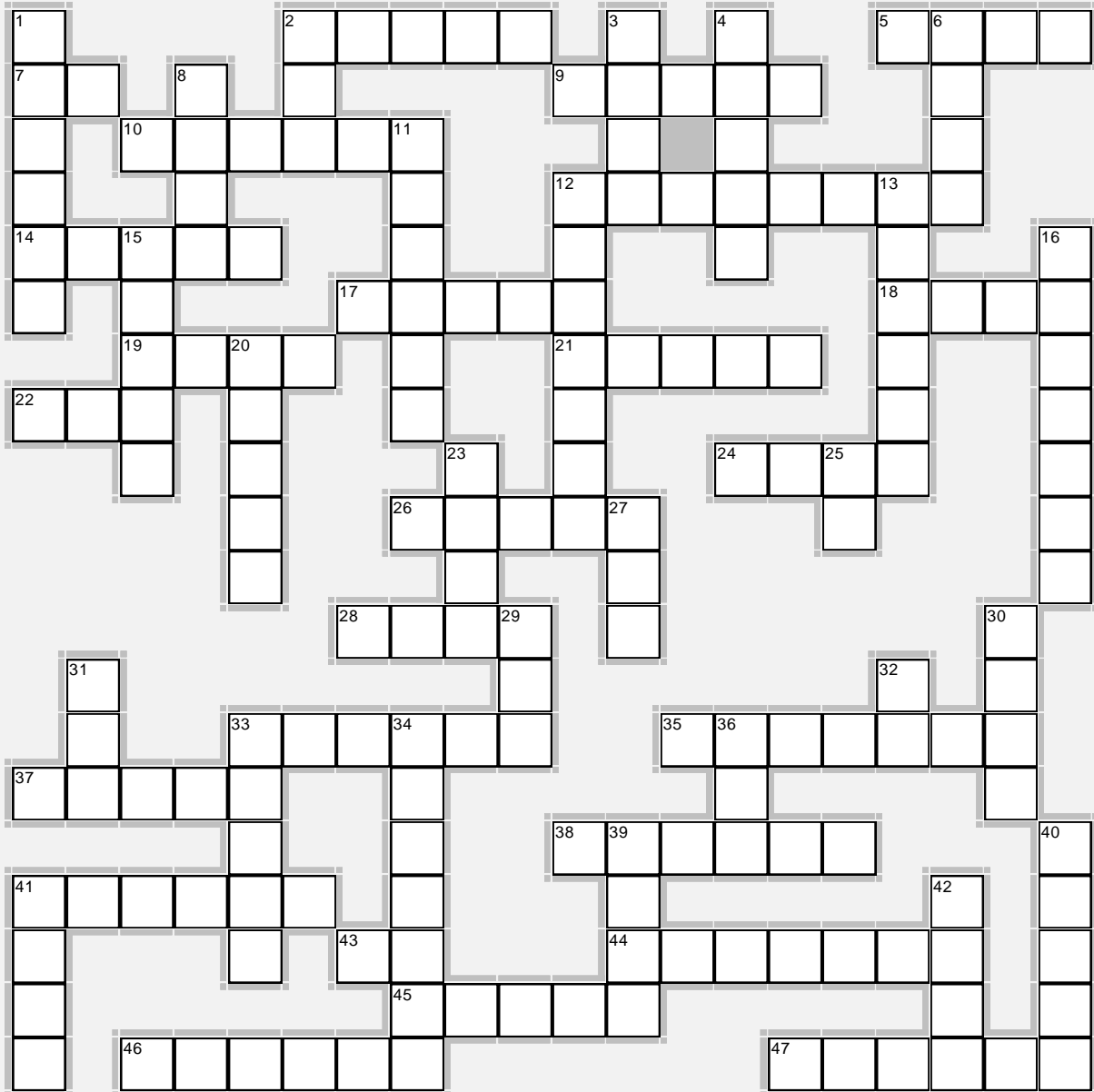
Beantwoord onderstaande vragen bij de tekst van opdracht 26.

1. Vergelijk de opbouw van zin 1 (Graecus ... delet) en de volgende zin (Graeci .. Troianos) Welk verschil zie je in de opbouw?
2. Waarom vluchten slechts pauci r2? Leg je antwoord uit.
3. Noem twee Trojaanse vluchtelingen bij naam.

4. In r4 staat “multos Troianos’ Welke eerdere mededeling zou jou juist doen denken dat multos hier verkeerd is?
5. Geef twee verschillende redenen waarom Aeneas vlucht.
6. Waarom parat Aeneas naves r.7?
7. Troiani iuvant r.7 Is deze opmerking overbodig of niet? Leg uit.
8. r.7-8 Aeneas naves in pontum agit. Hoe moet je je dat voorstellen?
9. Naves relinquit r9. Wat is de gebruikelijke zeemansuitdrukking voor de woorden.

Puzzel Lectio Prima**Opdracht 28**

Maak de puzzel.

EclipseCrossword.com

Horizontaal

2. weinige (mannen) nom,	26. jij doodt
5. vrome (mannen) acc.	28. kusten nom.
7. uit	33. zoon object
9. schip object	35. stam van relinquere
10. kamp nom.	37. zeeën nom.
12. Trojaanse (vrouwen) nom.	38. winden object
14. schepen nom.	41. ik slaap
17. ik vernietig	43. ook
18. stam iuvare	44. ik drijf voort
19. nu	45. hij helpt
21. jij beveelt	46. weinige (mannen) acc.
22. daar	47. zee nom.
24. kusten acc.	

Verticaal

1. zij proberen te bereiken	25. stam van agere
2. stam van petere	27. hun eigen (mannen) nom.
3. stam van pater	29. hem
4. hij probeert te bereiken	30. god nom.
6. stam van iubere	31. ik drijf
8. stam van manere	32. naar
11. stam advenire	33. zonen subject
12. Trojaanse (vrouw) nom.	34. jullie bevelen
13. wij drijven	36. zij is
15. hij komt	39. hij gaat weg
16. vaderlanden subject	40. jij wacht (op)
20. nieuwe (ster) acc.	41. stam van delere
23. stam van necare	42. stam van nox

Opdracht 29

Lees onderstaande inleiding op de fabel van het arme lam en vertaal daarna de fabel.

De Grieken en Romeinen zijn beroemd geworden om vele soorten literatuur, zo ook door hun fabels. Fabels zijn verhalen of gedichten waarin dieren voorgesteld worden als mensen. Deze fabels hebben altijd eendieperen zin (les – sententia). Het genre fabel staat op naam van de Griek Aisopos, die 620-560 v.Chr.geleefd zou hebben. Ook de Romeinen hebben hun fabeldichter: Phaedrus. Eigenlijk is Phaedrus geen Romein, zoals zijn Griekse naam 'De Stralende' al zegt. Hij was een Macedonische slaaf, die in het vroeg Romeinse keizerrijk in de 1^e eeuw na Chr. opgeleid is. Later is hij vrijgelaten. Hij introduceerde in het Latijn de fabels in Rome en daar was hij trots op. Hij heeft vijf boeken (boekrollen) geschreven.

Tekst 1.2 De wolf en het lam

Vertaal de fabel.

I.1 Lupus et agnus.

Ad flumen lupus et agnus perveniunt. Sitiunt. Stat superior lupus et inferior agnus. Lupus latrat: 'Cur aquam turbulentam facis? Nunc aquam bibere non possum.' Lupus agnum terret. Agnus eum timet. Dicit: 'Sed non possum aquam turbulentam facere. Tu superior es. Aqua fugit inferior.' Lupus intellegit: 'Agnus veritatem dicit.' et aliud cogitat: 'Ante annum me iratum fecisti.' Agnus dicit: 'Sed nunc natus sum.' Lupus dicit: 'Pater tuus me iratum fecit.' Et statim agnum capit et eum necat.

Sententia: homines innocentem saepe delent.

ad + acc.	naar	homo, hominem mens	
agnus	lam	inferior	stroomafwaarts
aliud	iets anders	innocens	onschuldig persoon
annus	jaar	intellegere 3	begrijpen
ante + acc.	voor, ... geleden	iratus	boos
aqua	water	latrare	blaffen
bibere 3	drinken	Lupus	wolf
cogitare	bedenken	me acc.	me
cur	waarom	natus	geboren
delere	verwoesten	non	niet
dicere 3	zeggen	possum	ik kan
es	jij bent	saepe	vaak
fecisti	jij hebt gemaakt	sed	maar
fecit	(hij) heeft gemaakt	sententia	betekenis
flumen	rivier	sitire	dorst hebben

stare	staan	timere 2	vrezen
statim	onmiddellijk	turbulentus	troebel
sum	ik ben	tu	jij
superior	stroomopwaarts	tuus	jouw
terrere 2	bang maken	veritas, -tatem	waarheid

Opdracht 30

Beantwoord de volgende vragen.

1. In een fabel hebben dieren menselijke eigenschappen. Welke drie komen in de fabel van de wolf en het schaap naar voren?
2. Het antwoord van het lam 'Sed non possum aquam trubulentam facere' klopt niet. Dat kan hij natuurlijk wel. Leg dat uit.
3. Wat bedoelt het lam natuurlijk met de uitspraak in vraag 2?
4. Leg de sententia aan de hand van de fabel uit.

De leerwoorden van les 1

Opdracht 31

Leer onderstaande woorden.

1. ad + acc.	naar	26. navis, navem	schip
2. adveni-re	bereiken	27. neca-re	doden
3. ag-e-re ³ , -ob	drijven, doen	28. non	niet
4. annus	jaar	29. nox, noctem	nacht
5. cap-e-re ⁵ , -io	pakken, nemen	30. nunc	nu
6. cogitare	bedenken	31. ora	kust
7. deus	god	32. pater, patrem	vader
8. dormi-re	slapen	33. patria	vaderland
9. est	(hij, zij, het) is	34. per + acc.	over, door
10. et	en, ook	35. pet-e-re, -o ³	proberen te
bereiken, vragen
11. eum	hem	36. possum	ik kan
12. exi-re	weggaan	37. quia	omdat
13. fac-e-re ⁵ , -io	doen, maken	38. saepe	vaak
14. filius	zoon	39. sed	maar
15. fug-e-re ⁵ , -io	vluchten	40. sententia	betekenis
16. homo, hominem	mens	41. sitire	dorst hebben
17. ibi	daar	42. stare	staan
18. impell-e-re, -o	voortdrijven	43. statim	onmiddellijk
19. in + acc.	naar, in	44. sum	ik ben
20. iube-re ² , -eo	bevelen	45. terre-re ² , -eo	bang maken
21. iuva-re	helpen	46. time-re ² , -eo	vrezen
22. mane-re ² , -eowachten (op),
blijven		47. Troia	Troje
23. me acc.	me	48. Troianus	Trojaans, Trojaan
24. miles, militem	soldaat	49. veni-re	komen
25. mox	spoedig	50. ventus	wind

De grammatica van les 1

Het werkwoord: verbum

De conjugaties

Stam/conjugatie	infinitivus	betekenis
1 ^e : stam op -a	saluta-re	groeten
2 ^e : stam op -e	mone-re	waarschuwen (NB: spreek de -e- lang uit.)
3 ^e : stam op medeklinker	reg-e-re	besturen
4 ^e : stam op -i	audi-re	horen
5 ^e : stam op mk. en -i/ capio-groep: cap/capi	cap-e-re	nemen

de persoonsuitgangen

getal	ev/singularis	mv/pluralis
1 ^e	-o Ik	-mus Wij
2 ^e	-s Jij	-tis Jullie
3 ^e	-t Hij, zij, het	-nt Zij

saluta-re	mone-re	reg-e-re	audi-re	cap-e-re
saluto ←ao	mone-o	reg-o	audi-o	capi-o
saluta-s	mone-s	reg-i-s	audi-s	cap-i-s
saluta-t	mone-t	reg-i-t	audi-t	cap-i-t
saluta-mus	mone-mus	reg-i-mus	audi-mus	cap-i-mus
saluta-tis	mone-tis	reg-i-tis	audi-tis	cap-i-tis
saluta-nt	mone-nt	reg-u-nt	audi-u-nt	capi-u-nt

N.B. de bindklinkers zijn: i, e, u.

Het naamwoord

Naamvallen: vormen die de functie van een naamwoord in de zin aangeven:

1. nominativus: onderwerp/naamwoordelijk deel

4. accusativus: lijdend voorwerp

casus	1 ^e decl.	2 ^e decl.	3 ^e decl	3 ^e decl
nom. s	or-a	de-us	urb-s	pater
acc.	or-am	de-um	urb-em	patr-em
nom. p.	or-ae	de-i	urb-es	patr-es
acc.	or-as	de-os	urb-es	patr-es

Opdracht 32

Zorg nu dat je alle leerwoorden kent, van deze les en alle grammatica (declinaties, naamvallen, functies en betekenis van naamvallen, conjugaties, uitgangen en vervoegingen) en natuurlijk ook de termen (substantivum, nominativus, accusativus, subject, object.

Les 2

Je kent nu:

- de conjugaties
- 1^e, 2^e, 3^e decl.
- de casus nom. en acc.
- subject en object

In les 2 leer je:

1. het werkwoord esse en posse: stammen en vervoeging
2. het naamwoordelijk deel/praedicaatsnomen
3. genitivus van de 1^e, 2^e, en 3^e declinatie: vorm, betekenis en gebruik
4. de onzijdige woorden van de 2^e declinatie
5. de geslachten van de woorden van de 1^e, 2^e en 3^e declinatie
6. femininum f, masculinum m en neutrum n.
7. het bijvoeglijke naamwoord: adiectivum
8. het praesens historicum

Opdracht 1

- Verzamel de werkwoorden onder Tekst 2.1.
- Deel ze in op conjugatie.
- Zet de betekenis erbij.
- Geef van al de verba de stam.

Opdracht 2

Vertaal de volgende vormen.

1. necas	11.habito
2. vult	12.amas
3. amo	13.vivunt
4. vivitis	14.condit
5. conditis	15.oppugno
6. habitatis	16.vivimus
7. habitare	17.aedificatis
8. amamus	18.conduunt
9. vivis	19.times
10.timent	20.timemus

De geslachten van de drie declinaties

Alle zelfstandige naamwoorden hebben een geslacht. Dat geslacht moet je weten om te begrijpen hoe de bijvoeglijke naamwoorden zich gedragen bij zelfstandige naamwoorden. Ook in het Nederlands hebben alle zelfstandige naamwoorden een geslacht.

Er zijn er drie: vrouwelijk (f-**femininum**), mannelijk (m-**masculinum**) en onzijdig (n-**neutrum**).

De regels in het Nederlands zijn als volgt:

1. Alle woorden die in het enkelvoud het lidwoord **de** hebben en materieel zijn, zijn in principe mannelijk: De auto is mooi. **Hij** is mooi. Natuurlijk is de vrouw vrouwelijk. De vrouw loopt op straat. **Zij** schreeuwt.
2. Alle zelfstandige naamwoorden met het lidwoord **de** en die niet materieel zijn, zijn in principe vrouwelijk. De liefde is wreed. **Zij** kwelt de verliefde.
3. Onzijdig zijn alle woorden met het lidwoord **het**. Het huis staat in brand. **Het** is niet te redden.

Opdracht 3

Bepaal van de volgende zelfstandige naamwoorden het geslacht en geef aan waarom het m, f, of n is:

a. koning	h. stoel
b. angst	i. vreugde
c. trap	j. hond
d. bloempje	k. teef
e. appel	l. oma
f. haat	m. omaatje
g. meisje	n. film

De geslachtsregels in het Latijn

1. natuurlijk geslacht gaat voor: nauta – schipper (m); coniunx – echtgenoot (m); mater – moeder (f)

2. De woorden van de eerste declinatie op **-a** (in de nominativus) zijn meestal vrouwelijk behalve die woorden, die een mannelijke persoon aangeven: pirata – piraat, nauta – zeeman, poeta – poëet, dichter;
3. de tweede declinatie bestaat uit woorden die mannelijk zijn en woorden die onzijdig zijn: woorden met een nominativus op **-us** (deus) zijn mannelijk en woorden op **-um** in de nominativus zijn onzijdig; denk aan aquarium, gymnasium;
4. de woorden van de derde declinatie kunnen mannelijk, vrouwelijk of onzijdig zijn. Van welk geslacht ze zijn, kun je bepalen aan de nom. s.
 - a. woorden met nominativus op **-s, -o, -x** (urbs, declinatio en nox) zijn vrouwelijk/f.
uitzonderingen zijn die woorden die een mannelijke persoon aanduiden: miles, rex (koning);
 - b. mannelijk zijn woorden met nom. op **-r** (pater) uitgezonderd woorden, die een vrouwelijke persoon aanduiden (soror)
 - c. onzijdig zijn woorden met nom. op **-us** en genitivus **-eris/oris**: genus, generis en woorden op **-men, -minis**: nomen, nominis.

Opdracht 4

- Verzamel de zelfstandige naamwoorden onder Tekst 2.1.
- Orden ze op declinatie.
- Zet de betekenis bij elk zelfstandig naamwoord.
- Geef van al die substantiva het geslacht

Opdracht 5

Geef van de volgende zelfstandige naamwoorden de gevraagde vorm (sg. = singularis = enkelvoud en pl. = pluralis = meervoud).

1. timor	nom.pl.	5. Asia	acc. sg.
2. pecunia	acc.sg.	6. pecunia	acc. pl.
3. femina	nom.pl.	7. Carthago	acc.sg.
4. maritus	nom.pl.	8. maritus	acc. sg.
9. frater	acc. pl.	10.maritus	acc.pl

Een Trojaan als stamvader van de Romeinen

De argeloze lezer zal misschien niet raar staan te kijken dat volgens de Romeinen de stamvader van het latere Rome uit Troje komt. Waarom zou dat niet kunnen? Toch, als je daarover nadenkt, zou dat wel een toevalligheid zijn. Die hele stad is volgens de overleveringen rond 1200 voor Chr. met de grond gelijk gemaakt, de vrouwen en kinderen zijn tot slaaf gemaakt, de mannen gedood. Slechts een handjevol zou ontkomen zijn –dat is natuurlijk niet raar- en dit kleine groepje zou over zee gezwakt hebben, via Carthago in Italië zijn gekomen onder leiding van Aeneas en juist deze zou door het lot zijn voorbeschikt stamvader te worden van het latere Rome, het hoofd van de wereld. Vooral vreemd is het feit dat men dat bijna 1000 jaar later nog zou weten. Dat zou dan gebeurd kunnen zijn door mondelinge vertellingen (orale traditie), want de Romeinen hebben laat, veel later dan de Grieken, het alfabet gekregen.

Hoe zijn de Romeinen aan dit verhaal gekomen? Hebben ze het zelf verzonnen? Nee. Al vanaf de 5^e eeuw v.Chr. verschijnt Aeneas in de Griekse literatuur als stichter van Rome. Zo vertelt Hellanikos van Mytilene (490-405 v. Chr.), dat Aeneas met Odysseus door Latium, de streek waar Rome ligt, zou zijn getrokken. Alleen al de mogelijkheid dat Aeneas met zijn grootste vijand Odysseus op reis zou zijn geweest, iets waarover de oudste en grootste bron Homeros in zijn heldendichten (epen) de Ilias en de Odyssee niet van vertelt, is onwaarschijnlijk. Archeologische vondsten wijzen erop dat de figuur Aeneas rond 500 v.Chr. via de Etrusken, het volk dat ten noorden van Rome woonde, terecht is gekomen bij de Romeinen. Die Etrusken hadden weer hechte contacten met de Grieken. De Romeinen hebben de figuur Aeneas en het verhaal dat hij de stamvader van Rome zou zijn maar al te graag aanvaard.

Aemulatio

De Romeinen worden gedreven door **aemulatio**: concurrentie. Zij willen niet alleen met iedereen wedijveren, maar ook iedereen overtreffen. Daarbij zijn zij er ook van overtuigd op de wereld te zijn met een speciale missie van de goden: de wereld leiden en de wereld **pax**, vrede, brengen.

Aeneas bood hun ongekende mogelijkheden. Hij wordt al door Homeros als grote held naast Hektor genoemd en in de homerische hymne van Afrodite wordt zijn goddelijke afstamming bezongen: hij is de zoon van Afrodite en de Trojaanse prins Anchises.

Hom. II.2.819-821:

*De Trojanen werden geleid door de voortreffelijke zoon van Anchises
Aeneias, die de stralende Afrodite onder Anchises heeft gebaard,
terwijl zij in de bergkloven van de Ida als godin met een sterveling geslapen had*

Hom. hymn. V.191

*Tot Anchises sprak daarna ten antwoord Zeus' dochter Afrodite:
Anchises, jij roemrijkste van sterfelijke mensen,
wees gerust, wees niet al te bang in je hart,
want jij hebt geen reden bang te zijn iets slechts van mijn kant te lijden,
195 ook niet van andere gelukzaligen, aangezien jij werkelijk geliefd bent aan de goden.
Jij zal een dierbare zoon hebben, die onder de Trojanen zal heersen
en aan zijn kinderen zijn onafgebroken kinderen.*

Hij is dus een **heroos**, een halfgod en hij heeft de Grieken overleefd. Als hij stamvader van de Romeinen is geweest, dan zouden de Romeinen een goddelijke afstamming hebben en zou zijn nageslacht later vanaf 200 voor Chr. zijn gram³ gehaald hebben. Immers de Romeinen hebben uiteindelijk de Griekse wereld ingelijfd. Die **aemulatio** zit de Romeinen zo zeer in het bloed, dat de grote redenaar Cicero erkent dat de Grieken natuurlijk wel op veel gebieden goed zijn, maar dat de Romeinen alles beter kunnen.

³ genoegdoening

Aemulatio in de literatuur

Deze aemulatio komt nog het meest naar voren op literair gebied. De Romeinse dichter Vergilius, de hofdichter van Augustus, is de strijd met Homerus aangegegaan. Deze had twee epen (heldendichten) geschreven: de Ilias (de strijd om Troje, 24 boekrollen) en de Odyssee (de zwerftochten van Odysseus over zee naar huis, 24 boekrollen). Vergilius schreef de Aeneïd. Dit werk bestaat uit 12 boekrollen, waarvan de eerste 6 de zwerftochten van Aeneas beschrijven over zee naar zijn bestemming en waarvan de laatste 6 Aeneas' strijd in Italië weergeven.

Een van de punten waarmee die Vergilius wedijvert met zijn grote voorganger, is het verblijf van Odysseus op diens terugtocht bij de godin Circe. In de Aeneïd komt Aeneas bij koningin Dido in Carthago op de kust van Africa. Ook hij gaat een amoureuze verhouding aan (natuurlijk met Dido) en gaat uiteindelijk na een waarschuwing van de goden verder met zijn tocht. Dit bezoek van Aeneas echter aan Dido lijkt door de Romeinen zelf verzonnen en gezien de afloop past het goed binnen het verdere verloop van de Romeinse geschiedenis: de Romeinen voerden in de 3^e eeuw voor Chr. grote oorlogen met de Carthagers, o.a. met Hannibal. Historisch chronologisch is het bezoek van Aeneas aan Dido echter niet mogelijk, omdat Carthago pas rond 800 v. Chr. gesticht is en Aeneas 400 jaar eerder geleefd heeft.

Opdracht 6

Beantwoord de volgende vragen bij bovenstaande teksten.

1. Geef minimaal 3 factoren waardoor het heel toevallig is dat Aeneas stamvader van de Romeinen is.
2. Wat zorgt ervoor dat het hele stichtingsverhaal, zoals de Romeinen het vertellen, toch niet echt geloofd kan worden?
3. Wat is de bron van het verhaal dat Aeneas stamvader van de Romeinen is?
4. Hoe is uiteindelijk Aeneas' verhaal bij de Romeinen terecht gekomen?
5. Wat is 'aemulatio' precies?
6. Welke goddelijke missie hadden de Romeinen in hun eigen ogen?
7. Wat maakt Aeneas geschikt voor de aemulatio van de Romeinen in relatie met de Grieken? Geef drie aspecten.

8. Hoe zijn de Romeinen op de gedachte gekomen dat ze een goddelijke afstamming hadden?
9. Laat zien hoe Vergilius in de Aeneis de concurrentie met Homerus aangaat. Ga daarbij in op inhoud en structuur van de heldendichten van Homeros en het epos van Vergilius.

De genitivus

Jullie hebben al kennis gemaakt met de 1^e naamval, de nominativus en de 2^e naamval, accusativus. Een andere naamval is de genitivus. Deze naamval geeft een bezitter aan en vertaal je in principe met van. Iedere declinatie heeft een eigen genitivusuitgang singularis en pluralis.

declinatie	sg. (singularis)	pl. (pluralis)
1 ^e	-ae	-arum
2 ^e	-i	-orum
3 ^e	-is	-(i)um

Opdracht 7

Geef de vertaling van de volgende genitieven van de zelfstandige naamwoorden onder tekst 2.1.

1. Africae	6. fratrum	11.pecuniae
2. Carthaginis	7. generum	12.regni
3. dearum	8. hostis	13.sorum
4. fati	9. lunonum	14.Tyri
5. feminae	10.nominis	15.sororis

Opdracht 8

Zet de genitieven van opdracht 7 in het andere getal. Dus verander de genitivus sg in pl. Voorbeeld van deus: dei gen. sg. wordt deorum gen.pl.

Opdracht 9

Vertaal de volgende woordcombinaties. De woorden komen uit les 1 en onder tekst 2.1 vandaan.

1. filius feminae	10. hostium naves
2. filii feminae 2x	11. fratris navis
3. feminae filius	12. in fratrum navem
4. dea noctis	13. ad Tyrum, regnum patris
5. deae noctis	14. regnum sororis
6. Africae ora	15. sororum regnum
7. per oram Africae	16. regna lunonis
8. per Africae oram	17. nomen Tyri
9. hostis Carthaginis	18. genus nominis

De verbuiging van de drie declinaties

Alvorens de rijtjes en de uitgangen uit je hoofd te leren, moet je beseffen

- dat de 2^e declinatie uit twee groepen bestaat: mannelijke woorden met nom.sg op –us (deus) en onzijdige woordjes op –um (fatum)
- dat de 3^e declinatie mannelijke en vrouwelijke woorden hebben, die dezelfde uitgangen hebben en daarnaast onzijdige woordjes op –us (genus) en –men (nomen); deze wijken in nom en acc sg. en pl. af van de verbuiging van de mannelijke en vrouwelijke woorden;
- dat van onzijdige woordjes de nom sg./pl/ altijd gelijk is aan de acc.sg. en pl.

casus	1 ^e (f)	2 ^e –us (m)	2 ^e –um(n)	3 ^e –s/r (f/m)	3 ^e –us / –men (n)
1 ^e nom.sg	-a	-us	-um	-s/-	-us/men
2 ^e gen.sg.	-ae	-i	-i	-is	-is
4 ^e acc. sg.	-am	-um	-um	-em	=nom.
1 ^e nom.pl.	-ae	-i	-a	-es	-a
2 ^e gen.pl.	-arum	-orum	-orum	-(i)um	-um
4 ^e acc.pl.	-as	-os	-a	-es	-a

Opdracht 8

Geef van de volgende woorden de nom, gen. en acc. enkelvoud en meervoud: femina, filius, fatum, soror, nomen.

casus	1 ^e (f)	2 ^e –us (m)	2 ^e –um(n)	3 ^e –s/r (f/m)	3 ^e –us / -men (n)
1 ^e nom.s					
2 ^e gen.s.					
4 ^e acc. s.					
1 ^e nom.pl.					
2 ^e gen.pl.					
4 ^e acc.pl.					

Het bijvoeglijke naamwoord (adiectivum)

Het bijvoeglijke naamwoord hoort meestal bij een zelfstandig naamwoord: de goede man, de snelle auto, het kleine huis, de kleine vogels. Dat bijvoeglijke naamwoord is net een kameleon: het past zich aan zijn omgeving, het zelfstandige naamwoord, aan: het krijgt hetzelfde geslacht, getal (s./pl.) en naamval: de bijvoeglijke naamwoorden **congrueren**.

In het Latijn is dat goed te zien. Zo hebben alle bijvoeglijke naamwoorden een mannelijke, vrouwelijke en onzijdige vormen. Jullie krijgen te maken met de makkelijkste groep: de woorden met een mannelijke vorm op –us (2^e decl.) in de nom.s., een vrouwelijke vorm op –a (1^e decl.) en een onzijdige vorm op –um (2^e decl.). Bedenk dat die bijvoeglijke naamwoorden alle geslachten, alle naamvallen kunnen hebben en in in enkelvoud en meervoud kunnen staan.

Opdracht 10

Noteer van de volgende combinaties naamval, getal, geslacht en de vertaling.

1. dea sola	6. sola fata
2. solum nomen	7. fati Punici
3. hostis Punicus	8. nomina sola
4. hostis Punici	9. Romanorum fatorum
5. hostium Punicorum	10. nomina Punica

Het werkwoord (verbum) esse: zijn

Een van de belangrijkste woorden in een taal is wel het werkwoord **zijn**. Geen taal kan zonder. Vreemd genoeg is dat werkwoord in het Latijn onregelmatig. Nou ja, zo vreemd is dat ook niet, want in het Nederlands is het super onregelmatig. Hoe kun je dat zien? Eenvoudig aan het feit dat in het Nederlands het werkwoord 'zijn' veel stammen gebruikt:

1. zij- wij zijn
2. ben- ik ben
3. is hij is
4. wees- wees stil

Die stammen komen van vier verschillende werkwoorden, waarvan er van twee de infinitivus vergeten is. We kennen zijn en wezen, maar wat die van **ben-** en **is-** zijn, weten we niet meer, hoewel in de volksmond '**bennen**' wel gebruikt wordt.

In het Latijn hebben ze zich ingehouden; daar zijn maar drie stammen. Genoeg zou ik zeggen. Jullie krijgen in de tegenwoordige tijd te maken met de stammen **es-** en **su-**, precies overigens zoals in het Frans, maar dat mag geen wonder heten. Immers, in het Frans zijn de stammen?

esse: zijn, leven, zich bevinden

persoon	sg.	pl.
1 ^e	su-m	su-mus
2 ^e	es	es-tis
3 ^e	es-t	su-nt

Vergelijk deze persoonsvormen eens met die van het Frans.

Opdracht 11

Vertaal de volgende zinnestukjes:

1. Sum Troianus.	4. Miles est.
2. Troiani sumus.	5. Milites sunt.
3. Pontus est.	6. Multi milites sunt.

7. Regii filii estis.

9. Graeci pauci sunt.

8. Navis est.

10. Es ibi.

Het naamwoordelijk deel/praedicaatsnomen

Het werkwoord **zijn** kan op twee manieren gebruikt worden:

1. zijn, zich bevinden, leven. Voorbeelden: Ik ben in Londen. Hij is niet meer. In dit geval spreken we van een zelfstandig werkwoord.
2. 'Zijn' kan echter ook als een soort koppeling gebruikt worden tussen twee woorden. Hij is arts. Dit is ongeveer hetzelfde als: **hij = arts**. In dit geval is 'zijn' een **koppelwerkwoord**. Het gezegde bestaat dan uit de woorden 'is arts'. Omdat arts een (zelfstandig) naamwoord is, noemen we dit gezegde een **naamwoordelijk gezegde** en is arts het **naamwoordelijk deel**. In het Latijn staat dat naamwoordelijk deel in de nominativus/de onderwerpsvorm.

Opdracht 12

Noteer van de zinnen 1 t/m 10 uit opdracht 11 het naamwoordelijk deel.

posse (pot-esse): kunnen, in staat zijn

Het Latijnse woordje 'kunnen' bestaat eigenlijk uit twee woorden: pot (in staat) en esse en betekent dus eigenlijk in staat zijn. Het wordt vervoegd volgens esse, maar wanneer achter de -t- van pot een -s- komt verandert -ts- in -ss-.

persoon	s.	pl.
1 ^e	possum ← potsum	possumus
2 ^e	potes	potestis
3 ^e	potest	possunt

Opdracht 13

Vertaal onderstaande zinnen. De onbekende woorden staan onder Tekst 2.1. Zoek die woorden daar op of anders in het Verbarium.

1. Femina urbem aedificare non potest.

2. Urbem aedificare non possum. (urbs, urbis – stad)
3. Tum Didonem oppugnare possum. (Dido, -onis – Dido, koningin van Carthago)
4. Urbem Didonis oppugnare maxime cupio.
5. Milites urbem condere possunt.
6. Nomen filii non Marcus, sed Lucius est.
7. Nomina filiorum Marcus et Lucius sunt.
8. Genus eius Romanum est.
9. Nunc vivere potestis.
10. Generis nomen Romanum est.
11. Fratres ibi habitant.
12. Deae quoque frater miser est.
13. Dea misera est.
14. Deae valde miserae sunt.
15. Tum fratres dearum miseri sunt.
16. Romanorum Regnum delere cupiunt.

Tekst 2.1**Opdracht 14**

Vertaal onderstaande tekst in correct Nederlands. Laat na iedere regel één regel open.

Aeneas is geland op de kust van Afrika. Daar is de Phoenicische Dido bezig een nieuwe stad te bouwen.

1. Timor Iunonis

In ora Africae femina Punica urbem aedificat. Dido est. Nomen urbis Carthago est. Aedificat urbem, quod redire ad Tyrum, patriam suam, non potest. Tyrus in ora Asiae est. Ibi frater Pygmalion habitat.

5. Pygmalion maritum Didonis necavit, quod regnum Tyri habere cupit. Sororem quoque necare cupit, quod eius pecuniam habere vult.

Ideo tum misera Dido et Anna soror eius fugiunt et perveniunt ad oram Africae. Nunc Dido vivit sola: maritum non habet.

Dea Iuno Aeneam timet: fatum eius et filii Iuli est non solum urbem in

10. Italia condere sed etiam genus Romanum. Quondam Romani Carthaginem oppugnant et delent, sed Iuno Carthaginem valde amat.

Amor Carthaginis Iunonem hostem Romanorum facit.

aedificare	bouwen	sed etiam ...	maar ook ...
amor, amoris	liefde	nunc	nu
Africa	Africa	oppugnare	aanvallen
amare	houden van, beminnen	pecunia	geld
Asia	Asia, Klein-Azië	Pygmalion, -onis	Pygmalion
Carthago, -ginis	Carthago	posse	kunnen
condere, -o	stichten	Punicus, -a, -um	Punisch, Phoenicisch
cupere, -io	verlangen	quod	omdat
dea	godin	quondam	ooit
eius	van hem/haar	quoque	ook (<i>staat na woord, waarvoor het hoort</i>)
facere 5, -io	maken	redire	terugkeren
fatum	lot	regnum	koningschap, koninkrijk
femina	vrouw	Romanus, -a, -um	Romeins, Romein
frater, fratris	broer	sed	maar
genus, generis	geslacht	solus, -a, -um	alleen
habere, -eo	hebben	soror, -oris	zus
habitare	wonen	timere, -eo	vrezen, bang zijn
hostis, hostis	vijand	timor, timoris	voor
ideo	daarom	tum	angst
in ora	op de kust	Tyrus	toen, dan
luno, -onis	luno	valde	Tyrus, <i>stad</i>
maritus	echtgenoot	vivere, -o	zeer
miser, -ra, -rum	ongelukkig	vult	leven
necare	doden		hij/zij/het wil
necavit	(hij) heeft gedood		
nomen, nominis	naam		
non solum ...,	niet alleen ..,		

Bijzonder gebruik van de genitivus

De genitivus kan op veel verschillende manieren gebruikt worden. Het is handig als je de bekendste kent:

1. **de genitivus van bezit: van (possessivus).** Deze genitivus geeft aan wie/wat de bezitter is: nomen urbis – de naam van de stad: de stad heeft die naam.

2. **genitivus van deel (partitivus):** je hebt een verzameling en daaruit wordt iets genomen: Wie van mijn leerlingen? Ik heb dertig leerlingen en daarvan worden er tien genomen. Deze genitivus komt heel veel voor en vertaal je gewoon met 'van' of zonder 'van', zoals in 'een grote menigte (van) mensen'. In het Nederlands is 'mensen' nog een overgebleven genitivus partitivus. Zo is Romanorum in 'Quis Romanorum – Wie van de Romeinen' een genitivus partitivus.
3. **genitivus van onderwerp (subiectivus):** sommige zelfstandige naamwoorden zijn van een werkwoord gemaakt, zoals timor (angst) van timere (bang zijn, vrezen). Het werkwoord timere kan een onderwerp/subject en een lijdend voorwerp/object hebben. Maak je van dat werkwoord een zelfstandig naamwoord dan worden het onderwerp en lijdend voorwerp in het Latijn omgezet naar een genitivus. Het onderwerp wordt dan natuurlijk genitivus subiectivus: Vader vreest → de angst **van** vader: pater timet → timor patris
4. **genitivus van lijdend voorwerp/objectivus.** Als je de bovenstaande gedachte toepast op de zin 'Pater Caesarem timet' (vader vreest Caesar) dan wordt dat 'vaders vrees voor Caesar': Patris timor Caesaris. Je ziet het goed. De genitivus obiectivus vertaal je meestal met 'voor, tot, naar, jegens' en niet met 'van'. Overigens verbinden de Romeinen normaal niet twee genitieven aan een zelfstandig naamwoord. Het is of een subiectivus of een obiectivus.

Opdracht 15

Zoek in bovenstaande Latijnse tekst de genitivi op en benoem ze.

Opdracht 16

Bestudeer de oude vertaling en de woorden van Tekst 2.1. Ken van de woorden niet alleen de betekenis, maar ook de declinatie, conjugatie en stam.

Opdracht 17

Beantwoord de volgende vragen bij Tekst 2.1.

1. In Tekst 2.1 wordt gesproken van Phoenicië, Carthago, Tyrus en Asia. Geef die plaatsen en gebieden op onderstaande kaart aan.

2. De titel van de tekst is 'Timor Iunonis'. Waaruit bestaat dit 'timor'?
3. Wat is Didos vaderland?
4. Waarom bouwt ze 'in ora Africae' een nieuwe stad?
5. Waarnaar verwijst in r.7 'ideo'? Citeer het Latijn en geef een toelichting.
6. Welk woord in de tekst geeft aan dat Aeneas zonder twijfel een stad in Italia zal stichten?
7. Welk woordje in r.10-12 geeft aan dat Iuno zich zal verzetten?

Praesens historicum

Normaal vertel je een verhaal dat zich in het verleden afspeelt, in de verleden tijd, maar als je het heel spannend vindt of opwindend, dan ga je vaak over naar de tegenwoordige tijd, alsof je het weer ziet gebeuren. Voorbeeld:

Ik herinner me nog, dat Johan Cruijff terugkwam in Nederland. Het voetbal stelde niet meer veel voor. Vol verwachting keek ik uit naar zijn optreden. En ja hoor, natuurlijk kreeg hij de bal en het leek wel, of alles veranderde. Hij neemt de bal mee aan zijn voet, aait hem en de bal draait met een prachtige boog in de hoek. Het publiek was uitzinnig. Ik ook.

In het Nederlands gebeurt dat niet vaak, maar in het Latijn ontzettend veel. Zo'n praesens moet je dan in het Nederlands met een verleden tijd vertalen. Zo ook in dit verhaal van Aeneas. Immers, het speelt zich in 1200 voor Christus af.

De Phoeniciërs

De Phoeniciërs zijn voor West-Europa van het grootste belang geweest. Phoeniciërs woonden in het huidige Libanon en beheersten met handelsvaart de Middellandse-Zee vooral tussen 1200 en 800 voor Christus. Hun belangrijkste steden waren Tyrus en Sidon. De Phoeniciërs hadden uit pictogrammen (tekeningen) een schrift ontwikkeld, dat ze op hun handelsreizen naar de Griekse wereld brachten. Die Grieken woonden toen ook op wat nu de kust van Turkije is, maar toen Asia heette. De steden op die kusten en op de eilanden voor die kusten zagen het belang van het schrift in en namen het over. Iedere stad nam het op zijn eigen manier over. Het gevolg was dat een karakter (een letterteken) in verschillende poleis (stadstaten), of gebieden een andere waarde kon hebben. Zo is de letter H in het Atheense alfabet, of het midden-Griekse alfabet een èta en in het West-Griekse alfabet een h-klank.

Oud-Phoenicisch				Klassiek Grieks	
letter	klank	naam		letter	naam
𐤀	'	'aleph	"os"	A	alfa
𐤁	b	beth	"huis"	B	beta
𐤂	g	gimel	"kameel"	Γ	gamma
𐤃	d	daleth	"deur"	Δ	delta
𐤄	h	hè		E	epsilon
𐤅	z	zain	"wapen"	Z	zèta
𐤆	h	heth		H	èta
𐤇	t	thet		Θ	thèta
𐤈	k	kaph	"handpalm"	K	kappa

bron 2

Het ontstaan van Carthago

Om hun zeevaart over de grote Middellandse Zee mogelijk te maken, moesten de Phoeniciërs overal langs de kust stopplaatsen aanleggen. Immers, de schepen uit die tijd waren niet echt zeewaardig en zeker niet waterdicht. Men kende geen lak en men breeuwde⁴ de schepen ook nog niet. Men liet de schepen op de kusten drogen, zodat ze licht waren. Ze waren ook van licht pijnboomhout gemaakt. Om te varen wachtten de Romeinen gunstige winden af, want ze konden nog niet laveren (zigzaggend tegen de wind in varen). Om zich te verplaatsen gebruikten ze dus de wind en als het moest, werd er geroeid. Voor de veiligheid voer men langs de kust en was men gedwongen 's nachts aan land te gaan, niet alleen om de schepen te laten drogen, maar ook omdat men niet de gevaarlijke klippen in de nacht kon zien. Een paar van deze overnachtingsplaatsen zijn teruggevonden. Eens om de zoveel kilometer had men behoefte aan een plaats, waar men niet alleen kon ankeren, maar ook water en eten kon inslaan en de schepen kon repareren. Zo is 800 voor Christus Carthago ontstaan. Deze stad lag op de route naar Spanje. Je begrijpt dat zo'n reis erg lang duurde en dat er onderweg een plaats moest zijn die alles te bieden had. De reis naar Spanje en terug duurde zeker twee vaarseizoenen. Tussen oktober en maart werd er niet gevaren: te woest weer. Door het belang van Carthago en ook door de grote afstand tot de moederstad Tyrus

⁴ Breeuwen, kalfaten of kalefateren is een techniek waarbij de kieren tussen de gangen van de huid of tussen de planken van het bovendek van een schip worden dichtgemaakt met behulp van werk (uitgeplozen touw van een natuurlijke vezel, meestal hennep) en pek of teer dat gewonnen werd uit harshoudende bomen, zoals de groveden (*Pinus sylvestris*)

ontwikkelde de stad zich tot een machtige zelfstandige handelsstad, die uiteindelijk het hele westen van de Middellandse Zee op handelsgebied in zijn macht kreeg. Dit leidde wel geregeld tot oorlogen, eerst met de Grieken, die vooral met het oosten handelden, maar die ook veel steden in Italië en op Sicilië hadden en zelfs in het zuiden van Frankrijk. Later kwamen de Carthagers in botsing met de Romeinen.

Reconstructie van het latere Carthago van Hannibal

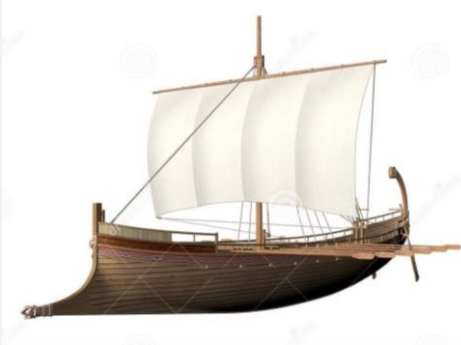
Opdracht 18

1. Zoek op internet op waar de Grieken in de oudheid woonden en teken dat op onderstaande kaart.

bron 3

2. Het alfabet is oorspronkelijk een verzameling pictogrammen. Verklaar op grond van bron 2 de relatie tussen tekening en de oorspronkelijke betekenis van de letters alfa, bèta, gamma, delta en kappa.
3. Hieronder zie je een reconstructie van een Grieks schip en een modern zeilschip. Bestudeer de beide schepen en verklaar, waarom men in de oudheid niet kon laveren (zigzaggend tegen de wind invaren).

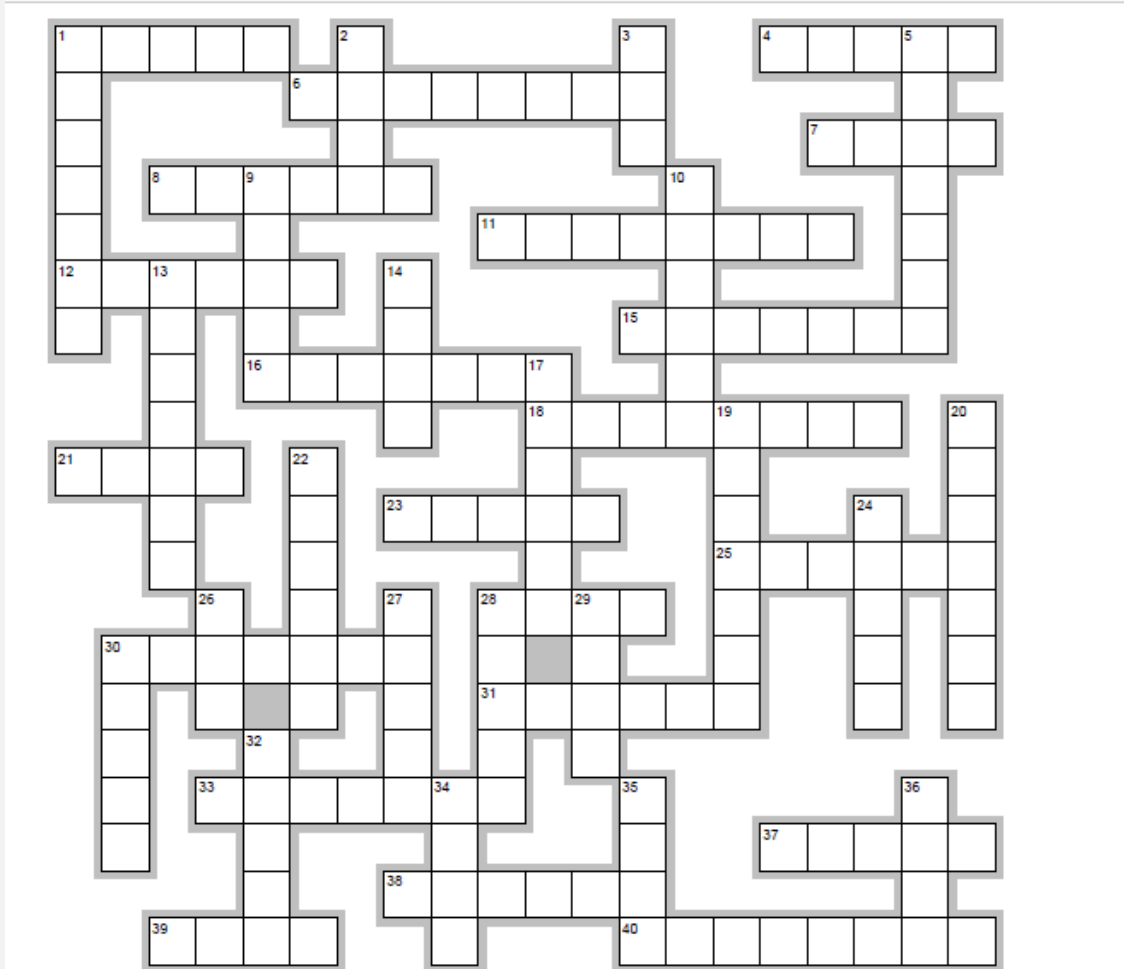
bron 4

4. Volgens de mythe bezoekt Aeneas kort na de Trojaanse oorlog Carthago, maar dat is onmogelijk. Waarom?

Puzzel Lectio Secunda

Opdracht 19

Maak onderstaande puzzel.

Horizontaal

1. jij hebt	23. ik verlang
4. hij leeft	25. te vrezen
6. te wonen	28. geef de stam van redire
7. nu	30. vrouwen object
8. jij sticht	31. van godinnen
11. julli stichten	33. zusters nom.
12. Africa subject	37. van Asia
15. van de geslachten	38. ook
16. van zusters	39. van Tyrus
18. ik bouw	40. hij valt aan
21. geef de stam van condere	

Verticaal

1. hij woont	22. namen subject
2. van het lot	24. koninkrijken acc.
3. maar	26. ik bemin
5. luno acc.	27. geef de stam van genus
9. jij doodt	28. jij keert terug
10. van de ongelukkige	29. godinnen nom.
13. Romeinen	30. geef de stam van frater
14. omdat	32. geef de stam van soror
17. het meest	34. haar
19. van de broers	35. daarom
20. jullie hebben	36. lotsbeschikkingen acc.

Opdracht 20

Vul in de onderstaande fabel van Aesopus (1.3) de ontbrekende uitgangen in en vertaal vervolgens de fabel.

Tekst 2.2**I.3 Graculus superbus et pavo**

Aliena bona hominem superbum facere non debent.

Poeta Aesopus hoc exemplum da__ Pinnae pavonis decidunt. Graculus superbus pinn__ videt et tollit et se eis exornat. Deinde contemnit et relinquit suos gracul__ et exit ad pavones.

Sed pavon__ veritatem vident: non pavo, sed graculus est. Eum oppugnant et pinnae erip__ Deinde eum impellunt ad suos et eum exire iubent.

Mulcatus graculus redire vult ad proprium genus, sed repellunt.

Tum unus graculorum dicit: 'Qui contentus natura__ sua__ accipit, non capit contumeliam et repulsam.'

accipere 5	aanvaarden	hoc <i>n.</i>	dit
capere 5		mulcatus	mishandeld
alienus	andermans	natura	natuur
bonum	kwaliteit		ontvangen
contemnere 3	verachten	pavo, pavonis m.	pauw
contentus	tevreden	pinna	slagveer
contumelia	schande	poeta	dichter
dare	geven	proprius	eigen
debere 2	moeten	qui	wie
decidere 3	uitvallen	redire	terugkeren
deinde	daarna	repellere 3	terugdrijven
eis	daarmee	repulsa	afwijzing
eripere 5	eruit trekken	se <i>acc.</i>	zich
exemplum	voorbeeld	superbus	trots
exornare	versieren	tollere 3	optillen
graculus	kauw	unus	één

Opdracht 21

Van de Romeinen zijn de gevleugelde uitspraken beroemd. Velen leren ze om op anderen indruk te maken. Iedere les zul je er een paar krijgen. Hieronder staan er drie. Zoek ze op, eventueel op internet. Geef de vertaling en leg uit wat er mee bedoeld wordt.

pecunia rerum nervus

pecunia non olet.

nomen est omen.

De leerwoorden van les 2

1. aedificare	bouwen	27. non solum ...	niet alleen ...
2. Africa	Africa	28. oppugnare	aanvallen
3. amare	houden van, beminnen	29. pecunia	geld
4. amor, amoris	liefde	30. posse	kunnen
5. condere, -o	stichten	31. proprius	eigen
6. contemnere 3	verachten	32. repellere	terugdrijven
7. cupere, -io	verlangen	33. quod	omdat
8. dare	geven	34. quondam	ooit
9. dea	godin	35. quoque	ook (<i>staat na woord, waarvoor het hoort</i>)
10. debere 2	moeten	36. redire	terugkeren
11. deinde	daarna	37. regnum	koningschap, koninkrijk
12. eius	van hem/haar	38. Romanus, -a, -um	Romeins
13. eripere 5	ontrukken	39. sed	maar
14. exemplum	voorbeeld	sed etiam ...	maar ook ...
15. facere 5	maken	40. solus, -a, -um	alleen
16. fatum	lot	41. soror, -oris	zus
17. femina	vrouw	42. superbus	trots
18. frater, fratris	broer	43. timere, -eo	vrezen, bang zijn voor
19. genus, generis <i>n.</i>	geslacht	44. timor, timoris	angst
20. habere, -eo	hebben	45. tum	toen, dan
21. habitare	wonen	46. urbs, urbem	stad
22. hostis, hostis	vijand	47. valde	zeer
23. ideo	daarom	48. videre 2	zien
24. miser, -ra, -rum	ongelukkig	49. vivere, -o	leven
25. natura	natuur	50. vult	hij/zij/het wil
26. nomen <i>n.</i>	naam		

De grammatica van les 2

Het verbum.

esse: zijn, leven, zich bevinden

persoon	s.	pl.
1 ^e	su-m	su-mus
2 ^e	es	es-tis
3 ^e	es-t	su-nt

N.B. Het verbum esse gaat vaak met een naamwoordelijk deel. Dit staat in de nominativus

posse (pot-esse): kunnen, in staat zijn

persoon	s.	pl.
1 ^e	possum ← potsum	possumus
2 ^e	potes	potestis
3 ^e	potest	possunt

Het naamwoord.

Naamvallen: vormen die de functie van een naamwoord in de zin aangeven:

1. nominativus: onderwerp/naamwoordelijk deel
2. genitivus: naamval van de bijvoeglijke bepaling van bezit: van
4. accusativus: lijdend voorwerp

casus	1 ^e decl.	2 ^e decl. m.	2 ^e decl. n.	3 ^e decl. (f. of m.)	3 ^e decl. (m. of f.)	3 ^e decl. n.
nom. s	or-a	de-us	fat-um	urb-s	pater	nomen
gen.	or-ae	de-i	fat-i	urb-is	patr-is	nomin-is
acc.	or-am	de-um	fat-um	urb-em	patr-em	nomen
nom. p.	or-ae	de-i	fat-a	urb-es	patr-es	nomin-a
gen.	or-arum	de-orum	fat-orum	urb-ium	patr-um	nomin-um
acc.	or-as	de-os	fat-a	urb-es	patr-es	Nomin-a

Gebruik van de genitivus:

1. van bezit (possessivus): van

2. van deel (partitivus): (van)
3. genitivus van onderwerp (subiectivus): van
4. genitivus van lijdend voorwerp (obiectivus): naar, tot, jegens, voor, van

Praesens historicum.

In een verhaal dat zich in het verleden afspeelt staat vaak een tegenwoordige tijd, die je als verleden tijd moet vertalen.

Les 3

Geleerd heb je:

1. de 1^e, 2^e, 3^e declinatie nom., gen., acc.
2. de functies subject, object en naamwoordelijk deel/praedicaatsnomen
3. de 5 conjugaties en esse en posse
4. praesens historicum

In les 3 leer je

1. de dativus vorm en gebruik
2. de vocativus (de aangesproken persoon)
3. de modi van het werkwoord: infinitivus, indicativus en imperativus
4. de imperativus: vorm en vertaling
5. tijd: het praesens

Het praesens en de modi

Voordat we verder gaan met het werkwoord, moet je toch enkele wetenschappelijke termen en begrippen leren.

1. De onvoltooid tegenwoordige tijd heet **praesens**. Voorbeelden: Ik loop. Jij eet. Wij studeren. Deze tijd is in de eerste les behandeld.
2. De wijzen van het werkwoord: de **modi** (meervoud van modus): je kunt een werkwoord op verschillende manieren gebruiken
 1. de **infinitivus**/onbepaalde wijs: met het werkwoord is niets gebeurd. Als ik zeg 'zwemmen' zeg jij: "Ja, en? Wat wil je zeggen?" Deze is in les 1 behandeld.
 2. de **indicativus**/aantonende wijs. Deze modus gebruiken we vooral. Het werkwoord geeft een feit aan: hij loopt, hij zwom. Deze hebben we in les 1 behandeld.
 3. de **imperativus**/gebiedende wijs: loop, zwem.

De imperativus

Hoe maak je in het Latijn een bevel? Misschien weet je het niet, maar een bevel kun je aan één persoon geven (enkelvoud) en aan meer personen (meervoud). Dat geldt ook in het Nederlands. Als je aan één persoon een bevel geeft, gebruik je de **stam** van een werkwoord: denk, loop, zwem. Bij een bevel aan meer personen, moet je eigenlijk achter de stam een **-t** zetten. Dat doen we steeds minder: zingt. loopt, rekt. In het Latijn is het niet veel anders. Omdat je een bevel altijd geeft aan de persoon, tot wie je spreekt, staat een bevel ook in de 2^e persoon.

Bij de verba van de conjugaties met een **stam** op klinker (1^e habitare, 2^e manere en 4^e audire-) gebruik je in het enkelvoud de stam en in het meervoud de **stam + te**. Bij verba van de 3^e en 5^e gebruik je in het enkelvoud **stam + e** en in het meervoud **stam-i-te**.

1 ^e habitare	s. habita - woon	pl. habitate – woont
2 ^e manere	s. mane – wacht	pl. manete –wacht
3 ^e relinquere	s. relinque – verlaat	pl. relinquite – verlaat
4 ^e audire	s. audi – hoor	pl. audite – hoort
5 ^e capere	s. cape – pak	pl. capite – pakt

Als je tegen iemand zegt, dat hij iets niet mag doen, dan geef je hem een verbod. Dat kun je in het Latijn op twee manieren doen.

1. **ne + bevel** Ne iube. – Beveel niet.
2. **noli(te) + inf.** Noli iubere – Wil niet bevelen/beveel niet.

Sommige verba hebben een afwijkende imperativus:

esse	es	wees	este	weest
facere	fac	maak	facite	maakt
dicere	dic	zeg	dicite	zegt
ducere	duc	leid	ducite	leidt

Opdracht 1

Verzamel de verba van Tekst 3.1, schrijf de betekenis en 1^e persoon op en vermeld de stam en conjugatie. Om het voor jezelf overzichtelijk te maken kun je een indeling in vijf rijtjes maken, zoals het voorbeeld hieronder.

verbum	1 ^e persoon	conjugatie	stam	betekenis
audire	audio	4e	audi	horen
dare			

Opdracht 2

Vertaal de volgende verba:

1. quaeritis	8. habitat
2. is	9. ite
3. nolite parere	10. quaere
4. do	11. noli habitare
5. conditis	12. date
6. potestis	13. petitis
7. dicitis	14. habita

15. paremus

16. das

17. cupio

18. ne petite

19. timent

20. oppugnamus

Opdracht 3

Vertaal naar het Latijn.

1. zij stichten

2. jullie gehoorzamen

3. zegt

4. gaat

5. hij bestormt

6. zij verlangen

7. jij vraagt

8. jullie zeggen

9. ik vrees

10. jij woont

11. wij stichten

12. bestormt niet

13. geef

14. ga niet

15. woont niet

16. jij sticht

17. vrees

18. jij verlangt

19. jij geeft

20. sticht niet

De dativus

De dativus is, zoals de term eigenlijk al zegt (dare – geven), de naamval van het meewerkend voorwerp: **aan, voor**. Deze naamval wordt ook wel de derde genoemd, omdat hij na de genitivus als derde in het rijtje staat.

De uitgangen zijn:

Decl.	1 ^e		2 ^e M		N		3e	
getal	s.	pl.	s.	Pl.	s.	pl.	s.	pl.
Nom.	-a	-ae	-us	-i	um	-a	-s/-	-es
Gen.	-ae	-arum	-i	-orum	-i	-orum	-is	-(i)um
Dat.	-ae	-is	-o	-is	-o	-is	-i	-ibus
Acc.	-am	-as	-um	-os	-um	-a	-em	-es
Abl.								

Opdracht 4

Geef nu zelf eens de dativus van de volgende woorden: dea, filius, pater.

Gebruik van de dativus

- als **meewerkend** voorwerp: do patri pecuniam – ik geef (aan) vader geld.
- dativus **possessivus**: de dativus van bezit(ter). De Romeinen gebruiken de constructie **esse + dat.** erg vaak, bv. patri pecunia est. Dit betekent: aan vader is geld = vader heeft geld, **niet**: het geld is van vader.
- bij bepaalde **verba**:
 - nocere + *dat.*: iets schaden, aan iets schade toebrengen
 - parcere + *dat.*: iemand sparen, iemand ontzien.
 Voorbeelden:
 noceo feminae – ik schaad de vrouw.
 parco filio – ik spaar mijn zoon.
- bij bepaalde **bijv. naamwoorden**: aptus, idoneus: geschikt voor
 Locus aptus pugnae est. (pugna – gevecht) - de plaats is geschikt voor een gevecht.

Opdracht 5

Verzamel de zelfstandige naamwoorden van Tekst 3.1, sorteer ze op declinatie, geef de stam en noem het geslacht.

Opdracht 6

Vertaal onderstaande zinnen.

1. Iuno iussum Veneri dicit.
2. Veneri iussa Iuno dicit.
3. Veneri amor est.
4. Finem pulchrum facit.
5. Audi modo.
6. Tibi novum locum damus.
7. Nolite nocere deis.
8. Parce genti fidelissimae.
9. Genti timor est.
10. Socii fidelissimi reginae sunt.
11. Itaque quaerite novam terram.
12. Gens hostilis mihi est.
13. Dat genti consilia.
14. Mihi auxilium est.
15. Auxilium filiis peto.

De vocativus

Wanneer je een persoon aanspreekt, noem je meestal zijn naam. Om zijn aandacht te trekken wacht je altijd even na het uitspreken van die naam. Als je de zin opschrijft, zet je die naam dan ook tussen komma's. Voor dit zinsdeel (de **aangesproken persoon**) gebruikt de Romein een aparte vorm: de **vocativus** (vocare – roepen).

Deze vocativus (enkelvoud of meervoud) is gelijk aan de nominativus.

Er is één uitzondering: de mannelijke woorden op –us van de 2e declinatie: **-us** worden **-e**, bv. dominus (heer) wordt 'O domine,' en woorden op **-ius** worden **-i** bv. filius wordt 'O fili,' en uiteindelijk wordt **meus** (mijn, mannelijk) **mi**, bv. 'mi fili,' – mijn zoon.

Zoals je al wel gezien hebt, staat er vaak voor de vocativus de uitroep O....

Opdracht 7

Onderstreep in onderztaande zinnen de vocativus en vertaal die zinnen.

1. Pater, mihi auxilium da.
2. Socii mei, quaerite navem.
3. Venus, fac amorem.
4. Aenea, duc exercitum.
5. Fili mi, ne mihi noce.
6. Filii mei, mihi ne nocete.
7. Filiae meae, nolite me nocere.
8. Soci mi, noli quaerere navem.

De Romeinse goden

In de moderne tijd bestaat een verkeerd beeld van de Romeinse goden. Er wordt vaak gedacht, dat er geen verschil is tussen de goden van de Grieken en die van de Romeinen en dat de enige goden in het leven van de Romeinen Iuppiter, Iuno en andere familieleden van Iuppiter zijn.

Op de eerste plaats zij gezegd, dat de Romeinse goden niet kopieën van de Griekse zijn. Wel is het zo, dat de Romeinen vanaf circa 200 voor Christus onder invloed van de Grieken zijn gekomen. Ze hebben in een hoog tempo in de 2^e eeuw voor Christus de Griekse wereld veroverd, dit door de schuld van de Grieken zelf. Zij riepen namelijk, door onderlinge ruzie gedreven, de hulp in van de sterke Romeinen. Die maakten handig gebruik van dit Griekse gekissebis en pasten de tactiek toe van *'Divide et impera'* (verdeel en heers). Ze kwamen op voor de zwakke partij en hadden zo vaak een reden om de sterke staten aan te pakken. Uiteindelijk hadden de Romeinen in de 2e eeuw voor Chr. in no time het Griekse oosten onder controle. Zo kwamen ze ook in contact met de veel hogere Griekse cultuur en begonnen ze zich te spiegelen aan de Grieken. Eén van de gevolgen was dat ze hun eigen goden en die van de Grieken gingen vergelijken en aan hun goden Griekse trekken gingen geven. Zo werden veel mythen van o.a. de Griekse Zeus overgeheveld naar de Romeinse Iuppiter.

Opdrachten 8

- Zoek uit wie de Griekse hoofdgoden zijn en wie de Romeinse?
- Wat hun taken zijn en onderlinge relaties?

De Romeinse goden die wij kennen (Iuppiter, Iuno, Minerva e.a.) zijn vooral **staatsgoden**, die voor het welzijn van de staat zorgden. De Romeinen vonden het de plicht van de burgers die goden tevreden te houden. Als ze tevreden waren, zouden ze de staat niet met hun woede treffen. Wie zijn verantwoordelijkheid kende, offerde dan ook geregeld aan hen. Zo'n man heette dan **pius** (vroom) en had de kwaliteit **'pietas'** (vroomheid, verantwoordelijkheid). Deze pietas was een van de Romeinse deugden (belangrijke positieve kwaliteiten). Dat de Romeinen officieel (privé en op staatsniveau) aan die goden offerden, betekende niet dat die goden ook een belangrijke rol in het persoonlijke leven van hen speelden. Daarvoor hadden de Romeinen andere goddelijke machten, **numina**, die minder goed te definiëren zijn. Het woordje numen, goddelijke macht, is heel breed. Alle goden hebben die, dus ook Iuppiter cum suis (met de zijnen). Echter in de privésfeer baden de

Romeinen tot de familiegoden. Hiervan hadden ze twee soorten: de **penates** en de **lares**. De penaten waren vooral verbonden met het huis, de voorraad, **Vesta** (godin van het haardvuur). Ze kregen ook een deel van de maaltijd van het gezin en staan dan ook symbool voor het gezinsleven. Deze penates verschilden dus per gezin en hadden geen bepaald uiterlijk.

afbeelding van de penates

Meestal hadden ze in het huis een klein kapelletje. De familiepenates heetten **minores** (kleiner) of **privati** (privé), omdat naast de huispenates ook nog stadspenates bestonden. Men zag een stad als één gemeenschap, of gezin. De beroemdste penates waren natuurlijk die penaten, die Aeneas op zijn vlucht uit Troje mee had genomen en waarvoor hij op bevel van de goden in Italia de stad **Lanuvium** had gesticht. Zulke stadspenates heetten **maiores** of **publici**.

Naast de penaten bestonden ook nog de **lares**. Deze lares waren oorspronkelijk de zielen van de overleden voorvaders, die het huis, gezin of zelfs de staat beschermden. In de loop van de tijd werden de lares steeds meer naast de penaten gezet en verdween het verschil.

Aeneas draagt op zijn vlucht zijn verlamde vader Anchises, die de Penaten van Troje en later van Lanuvium vasthoudt. beeld van Bernini

Voor de Romein was ook nog een ander type god van belang, die van landbouw en vruchtbaarheid.

De Romeinen waren van origine boeren en verbonden met hun land. Geen wonder dat een god als **Priapus** belangrijk was. Deze god symboliseerde vruchtbaarheid en hij zou een huisgezin beschermen tegen jaloezie of het kwade oog. Daarom stond zijn beeld vaak voor de deur. Zo kon de boer bij het verlaten van zijn huis tot hem bidden en kon de god jaloezie van zijn huis houden. Wegens zijn functie als vruchtbaarheidsgod had hij ook een oversized penis. Beroemd is de muurschildering van Priapus op de deurpost van het huis van de Vettii in Pompei.

Priapus, muurschildering op de deurpost van het huis van de Vettii.

De Romeinen geloofden er trouwens heilig in dat de goden aan de mensen hun wil kenbaar maakten met voortekenen of orakels. Om de wil van de goden te

kunnen lezen uit ingewanden had men speciale heilige mannen, die hierin getraind waren: de **haruspices**. Deze konden uit de ingewanden, de lever de wil der goden opmaken. Deze kunst beheersten vooral de **Etruscan**, die over de Tiber ten noorden van Rome leefden.

Als een Romein dat ook wilde leren, dan werd hij al op jonge leeftijd daarheen gestuurd en ging hij in de leer bij de Etruscanen: **Etrusca disciplina**. Overigens is van **haruspex** (lever/ingewandschouwer) haru- ook oorspronkelijk Etruscisch: hira- ingewand, lever.

Een andere, veel gebruikte methode is het schouwen der vogels. De deskundige, de **augur**, ging dan ergens zitten, bijvoorbeeld op de heuvel de **Palatijn**, verdeelde de hemel in vakken en wachtte op het antwoord op zijn vraag. Dat antwoord kwam dan in de vorm van vogels. Als ze van rechts (**dexter**) kwamen, was het gunstig en van links ongunstig (**sinister** – links, ongunstig). Ook hiervoor bezocht men de Etruscanen. Iedere staatshandeling moest voorafgegaan worden door het halen van de **auspicia** (vogeltekens). Waren die ongunstig, dan kon het zijn dat een veldtocht uitgesteld of afgelast werd. Zelfs voor de benoeming van een **consul** (premier) waren de auspicia nodig.

vogelwichelaar, augur

Opdracht 9

- a) Noteer uit bovenstaande tekst de dikgedrukte begrippen en hun betekenis.
- b) Geef op onderstaande kaart de ligging aan van Lanuvium, Rome, het gebied der Etruscanen.

- c) Voor de Romeinen was de Sybille van belang. Zoek op wie of wat de Sybille was.
- d) Waar zat de Sybille?
- e) Hoe was de Sybille van belang voor de Romeinen op het gebied van voorspellen?

Opdracht 10**Tekst 3.1**

Vertaal onderstaande tekst in correct Nederlands. Laat na iedere beschreven regel één regel onbeschreven.

Luno grijpt in en zoekt contact met Venus.

Iussum lunonis.

lunoni consilium est. Ad Venerem it et deae amoris dicit:

“O Venus, si vis, nunc finis laborum filio tuo est. Audi modo consilium meum. Dido pulchram urbem aedificat et

5. filius tuus novum locum urbi quaerit. Didoni non maritus, sed multa pecunia, magnum imperium, nova urbs est. Quia summa dea sum, fac hoc mihi. Itaque da Didoni cupidinem Aeneae et Aeneae amorem Didonis.

Pare mihi et noli aliter facere. Ne noce mihi. Si non,

10. fatum miserum Aeneam manet. Itaque tuo filio parce.”

Venus valde territa est et deae magnus timor lunonis est.

Facit, ut Iuno iubet et filio dicit: “Fili mi, haec terra tibi ignota est. Quaere auxilium; multae hostiles gentes ibi

15. habitant. Itaque Carthaginem i et roga reginam

Didonem auxilium. Aeneas matri paret et colligit

fidelissimos socios, relinquit castra et Carthaginem it.

ad + acc.	naar, bij	maritus	echtgenoot
aliter	anders	mater, matris	moeder
audire	luisteren naar,	meus, mea, meum	mijn
horen		mihi dat.	aan/voor mij
auxilium	hulp	miser, era, -erum	ongelukkig
Carthaginem	naar Carthago	modo	slechts
castra n.pl. 2^e	legerkamp	multus	veel
colligere 3	verzamelen	nocere , eo + dat.	schaden
consilium	plan, advies, besluit	novus	nieuw
cupido, dinis	verlangen	nunc	nu
dare	geven	parcere –o + dat.	sparen
fidelissimus	trouwst	parere- eo	gehoorzamen
finis, finis m.	einde	pecunia	geld
gens, gentis	volk	petere, -o	zoeken, vragen
habitare	wonen	pulcher, chra, chrum	mooi
haec terra	dit land	quaerere, -o	zoeken, vragen
hoc nom./acc.s.	dit	rogare + 2 acc.	iemand vragen om
hostilis	vijandig	si	als
ignotus	onbekend	socius	makker, vriend
imperium	rijk, macht	summus	hoogste
ire	gaan	territus	bang
itaque	dus	tibi dat.	aan, voor jou
luno, lunonis	luno	timor	angst
iussum	bevel	tuus	jouw
labor, laboris	inspanning	ut	zoals
locus	plek	valde <i>bijwoord</i>	zeer
magnus	groot	Venus, Veneris	Venus
manere, eo	wachten, te	vis	je wilt
	wachten staan		

Opdracht 11

Nu je de tekst vertaald hebt, moet je hem herhalen totdat je de tekst kunt vertalen zonder de hulp van je vertaling en de woordenlijst eronder. Zo leer je zowel de grammatica als de woorden.

Opdracht 12

Beantwoord de volgende vragen over de tekst.

1. Uit welke woorden van tekst 2.1 blijkt dat Iuno het bij Venus legt, of Aeneas wel of niet het einde van zijn inspanningen zal bereiken?
2. In welke opzichten past Dido bij Aeneas?
3. In de eerste 10 regels staat een parallelle (een gelijke zinsopbouw). Laat dat zien.
4. In die parallelle staat een chiasme/kruisstelling: A-B : B-A. Laat dat zien.
5. r.9 'Pare mihi' Wat voor reden zou Venus hiertoe hebben?
6. Benoem en verklaar de naamval van 'Iunonis' in r.12.

Opdracht 13

Vul in onderstaande zinnen het tussen haakjes gegeven woord in de goede vorm in en vertaal de zinnen.

1. Fidelissimi socii (territus) non sunt.
2. Filii mihi et tibi (parere).
3. Dido et Aeneas (Venus) audiunt.
4. Iussa deorum (Aeneas) non parcunt.
5. Socii, nolite non parere (deus).
6. Gentes (hostilis) nunc terram petunt.
7. Summum imperium (Romanus) manet.
8. Haec terra (Romanus) ignota est.
9. (Miser filius) timor est.
10. O Romani, (gens) sociorum auxilium date.

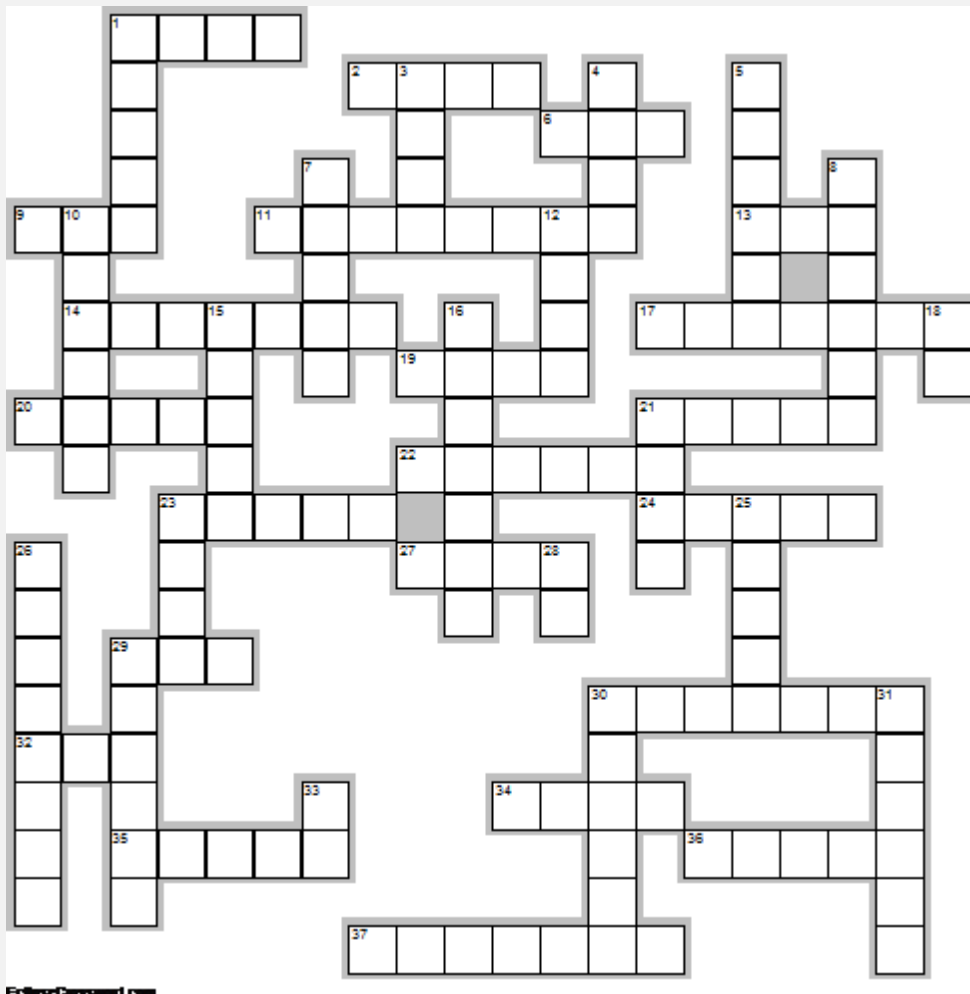

Venus

Puzzel Lectio Tertia

Opdracht 14

Maak onderstaande puzzel.

Horizontaal

1.	aan mij (4)	17.	van angst (7)
2.	gehoorzaam (4)	19.	wij gaan (4)
6.	jij geeft (3)	20.	jij hoor (5)
9.	jij wilt (3)	21.	van het einde (5)
11.	woont (8)	22.	voor Venus (6)
13.	gaat (3)	23.	plaatsen acc.pl (5)
14.	zij horen (7)	24.	nieuw n. nom.s (5)

- 27. aan jou (4)
- 29. zeg (3)
- 30. wij gehoorzamen (7)
- 32. dit nom.s. (3)

- 34. vraag (4)
- 35. ik schaad (5)
- 36. bondgenoten nom.pl. (5)
- 37. luno acc. (7)

Verticaal

- 1. jij wacht (5)
- 3. hoor (4)
- 4. geeft (4)
- 5. van de eindes (6)
- 7. groot m.dat.s. (5)
- 8. voor de landen (6)
- 10. dus (6)
- 12. jouw (4)
- 15. voor een bevel (5)
- 16. de rijken acc. (7)

- 18. als (2)
- 21. voor het einde (4)
- 23. plaatsen nom. (4)
- 25. zeer (5)
- 26. van mooi f. (8)
- 28. jij gaat (2)
- 29. ze zeggen (6)
- 30. vraagt (6)
- 31. bondgenoten acc. pl. (6)
- 33. ik geef (2)

Opdracht 15

Vertaal onderstaande fabels van Phaedrus.

Tekst 3.2**IV. Canis per fluvium carnem fert**

Qui alienum bonum capere vult, amittit merito proprium.

Canis per fluvium carnem fert et dum natat in aqua videt simulacrum suum.

Putat: "Ecce, alter canis quoque praedam fert." et dicit: "Canis, mihi carnem tuam da."

Cani et praedae appropinquat et praedam eripere vult; sed carnem, quam fert, amittit, et non alteram praedam capere potest. Nunc cani nihil est.

alienus	van een ander
alter	ander, nog een
amittere 3	verliezen
appropinquare + dat.	naderen
aqua	water
bonum	bezit
canis, canis	hond
caro, carnis f	vlees
dum	terwijl
ecce	kijk
eripere	afpakken
ferre	dragen
fluvius	rivier

merito	terecht
mihi	aan/voor mij
natare	zwemmen
nihil	niets
praeda	buit
proprium	eigen bezit
putare	menen
qui	wie, hij, die
quoque	ook (<i>staat na het woord</i>
	<i>waarvoor je het moet vertalen</i>)
simulacrum	beeld
suus	zijn/haar/hun eigen

Tekst 3.3

V. Canis et Capella, Ovis et Leo

Numquam homini plebeio et homini potenti est fidelissima societas.

Fabella propositum meum demonstrat.

Vacca et capella et ovis et leo socii sunt.

Socii cervum vasti corporis capiunt.

Leo partes facit et ita dicit:

'Ego primam partem tollo quia rex cluo; secundam partem, quia sum

consors, datis mihi; deinde, quia plus valeo, mihi date tertiam;

Punio, si aliquis quartam capit.'

Socii territi leonem audiunt. Itaque leoni parent.

Sic totam praedam solus improbus leo portat.

aliquis	iemand	corpus, -oris	lichaam
audire	horen	demonstrare	tonen
capella	geitje	ego	ik
cervus	hert	fabella	verhaaltje
cluere 3	heten	improbis	slecht
consors, -sortis	compagnon	ita	zo

itaque	dus	punire	straffen
leo, -onis	leeuw	quartus	vierde
meus	mijn	rex, regis	koning
numquam	nooit	secundus	tweede
ovis, ovis	schaap	si	als
parere 2 + <i>dat.</i>	gehoorzamen aan	sic	zo
pars, partis	deel	societas, -tatis	verbond
plebeius	van het volk, voks-	socius	bondgenoot
plus	meer	territus, -a, -um	bang
portare	dragen, meenemen	tertius	derde
praeda	buit	tollere 3	oppakken
potens, potentis	machtig	totus	geheel
primus	eerste	vacca	koe
propositum	thema, hoofdgedachte	valere 2	kunnen
		vastus	enorm

Opdracht 16

Gezegdes

Zoek de betekenis van de onderstaande gevleugelde uitspraken op. Geef de vertaling en leg uit wat er mee bedoeld wordt.

Divide et impera

Novus rex, nova lex.

Dura lex, sed lex.

Vae victis.

Leerwoorden les 3

1. alienus	van een ander	32. manere 2	wachten, te
2. aliter	anders		wachten staan
3. alter	ander, nog een	33. mater, matrismoeder	
4. amittere 3	verliezen	34. mihi <i>dat.</i>	aan, voor mij
5. aqua	water	35. merito	terecht
6. audire	luisteren naar, horen	36. multus	veel
7. auxilium	hulp	37. nunc	nu
8. bonum	bezit	38. ne + imperativus	niet
9. canis, canis	hond	39. nihil	niets
10. caro, carnis <i>f</i>	vlees	40. nocere 2 + <i>dat.</i>	schaden
11. castra 2 ^e n.pl.	legerkamp	41. noli(te) + inf.	wil(t) niet
12. colligere 3	verzamelen	42. novus	nieuw
13. consilium	plan, advies, besluit	43. parcere 3 <i>dat.</i>	sparen
14. cupido, dinis	verlangen	44. parere 2	gehoorzamen
15. dare	geven	45. pecunia	geld
16. dicere 3	zeggen	46. petere 3	zoeken vragen
17. dum	terwijl	47. proprium	eigen bezit
18. ecce	kijk	48. putare	menen
19. ferre	dragen	49. quaerere 3	vragen
20. finis, finis m.	einde	50. qui	wie, hij, die
21. gens, gentis	volk	51. regina	koningin
22. hostilis	vijandelijk	52. rogare + 2 <i>acc.</i>	iets vragen aan iem.
23. ignotus	onbekend	53. si	als
24. imperium	rijk, macht	54. socius	makker, vriend
25. ire	gaan	55. summus	hoogste
26. itaque	dus	56. territus	bang
27. luno, lunonis	luno	57. tibi <i>dat.</i>	aan, voor jou
28. iussum	bevel	58. tuus	jouw
29. labor, laboris	inspanning	59. ut	zoals
30. locus	plek	60. vis	je wilt
31. magnus	groot		

Grammatica les 3

Het verbum

Praesens: onvoltooid tegenwoordige tijd: ik loop.

Modi: de manieren waarop het werkwoord gebruikt wordt.

- indicativus: aantonende wijs: hij loopt.
- infinitivus: onbepaalde wijs: lopen.
- imperativus: bevel: loop.

De imperativus:

singularis: stam(e)

pluralis: stam(i)te

1 ^e laudare	2 ^e videre	3 ^e regere	4 ^e audire	5 ^e capere
lauda	vide	reg-e	audi	cap-e
lauda-te	vide-te	reg-i-te	audi-te	cap-i-te

Verbod:

- ne + imperativus: ne audi(te) – luister(t) niet
- noli(te) + infinitivus: noli(te) audire – wil(t) niet luisteren/ luister(t) niet

Bijzondere imperatieven:

dic		- zeg
duc		- leid
fac		- maak/doe
fer	ferte	- draag(t)
es	este	- wees(t)

De dativus: aan, voor

Gebruik:

- meewerkend voorwerp
- dativus possessivus: mihi est – aan mij is → ik heb
- bepaalde werkwoorde, bv. nocere. Nocet mihi – hij schaadt mij.

- bepaalde bijvoeglijke naamwoorden: ignotus mihi – onbekend voor mij

De vocativus: aangesproken persoon.

Meestal gelijk aan de nominativus. Mannelijk 2^e declinatie: -us → -e

Bijzonderheden mannelijke woorden 2^e decl.:

-ius → -i filius → fili

meus → mi

Decl.	1 ^e		2 ^e M		N		3 ^e M/F		N	
getal	s.	pl.	s.	Pl.	s.	pl.	s.	pl.	s.	pl.
Nom.	-a	-ae	-us	-i	um	-a	-s/-	-es	-----	-a
Gen.	-ae	- arum	-i	- orum	-i	- orum	-is	- (i)um	-is	-(i)um
Dat.	-ae	-is	-o	-is	-o	-is	-i	-ibus	-i	-ibus
Acc.	-am	-as	-um	-os	-um	-a	-em	-es	-----	-a
Voc.	-a	-ae	-e	-i	-um	-a	-s/-	-es	-----	-a